REXHEP HOXHA

LUGJET E VERDHA

Lugjet e verdha

„Libri im"

BIBLIOTEKA PËR FËMIJ E TË RIJ

2

REXHEP HOXHA

LUGJET E VERDHA

RILINDJA
SIPËRMARRJE GAZETARE-BOTUESE
PRISHTINË — 1959

SHKRIMTARËT E RLJ SHQIPTARË

Ilustrator
MIOMIR ZUBIQ

I

LINDJA E SHPENDIT

Në kohën e Ballhutës, t'atij sundimtari t'ashpër e të pashpirtë, në rrafshin e sotshëm të Loparit, kishte pasë qenë i ndërtuem katundi i bukur Arrnjet. Oh, sa katund i bukur kishte pasë qenë!...

Toka pjellore e tij, me ara, livadhe, kopshtije, pyje e ujna të kjellta sikurse ari, e kishte pasë bâ të pasun e të lumtun shumicën e banorëvet. Çdo pranverë kishte pasë qeshë fusha e Arrnjetit. Kishte pasë qeshë si nji nuse e stolisun, me lule e gjelbrime.

Mirëpo, fundi i jetës së tij, fundi i katundit të bukur Arrnjet, nuk vonon dhe afrohet.

Prej lakmis së madhe të nji fisi fqî, fis malsorësh, të cilët, për me e pasë nën vedi me e mjelë vetë at tokë, shpeshherë sulmojnë Arrnjetin, ku vrasin, presin, plaçkisin dhe mâ në fund, me gjithë përpjekjet e mëdha t'Arrnjetasvet me u mbrojtë prej tyne, mbërrijnë me e djegë e me e bâ rrafsh me tokë.

Edhe sot kur e lëvrojnë bujqit at tokë pjellore, kah kishte pasë qenë i shtrimë katundi Arrnjet, hasin dheut në tjegulla të kuqe e gurë të latuem me mjeshtri. Gjejnë gjithfarë veglash të punës e enë balte, të punueme e të përdorueme atëherë. Shum prej tyne janë t'ekspozueme edhe nëpër muzeume të ndryshme. Ato i tregojnë qartë njeriut të kohës sonë se si ka qenë dikur katundi Arrnjet, se si aty kanë jetue njerëz kështu sikurse jemi edhe na e se jeta e tyne ka prendue, jeta e katundit të bukur Arrnjet.

* * *

Eh, mu n'at katund, mu n'Arrnjet, në mes banorësh të tjerë, kishin pasë jetue edhe burrë e grue, Bardheci me Ajkunën, të cilët kishin mbas vedit edhe shtatë vajza, Xhykën, Kumrijen, Bjeshkën, Shaken, Shkurtën, Dritën dhe Nushen.

Nuk ishin të pasun sikurse nji pjesë tjetër e katundarëve t'Arrnjetit. Mirëpo, ajo tufë delesh që kishin, ajo copë tokë e shkriftë e graçore, të cilën e punojshin me mundi e kujdes, u mjaftonte sa me jetue me nderë e njerzi.

Bardheci, nji burrë, kund nja pesëdhetë vjeç, musteqosh, i gjatë e me trup të zhvilluem, nuk ishte vetëm bujk i zellshëm, por edhe barí i mirë.

Në valët e të mbjellavet e shifte vetëm fusha. E, kur kryheshin ato, shkonte me dele. Kurse Ajkuna, nji grue katanë e shum erbabe si zonjë shtëpije, kryente të gjitha punët, që kërkonte shtëpija. Milte delet, mandej lopën gjitare, e cila e kishte emnin Mollë me tamblin e tyne nxinte kos, djath, tëlyen. Çelte zogj, të cilët, kur rriteshin, baheshin pula e gjela e mbushej oborri prej tyne.

Mandej vajzat, sa herake e të vyeshme ishin! Çoheshin pa ra kurrkund mbi tokë rrezja e diellit. Xhyka mbushte ujë. Kumrija fshinte. Bjeshka mblidhte vét nëpër furriqe. Shakja lëshonte delet, kur baba ishte i nxanun me punë të fushës apo shkonte në mullî me blue. Shkurta shkonte me Mollën. Kurse Drita e Nusha ishin mâ të voglat. Secila i gjindej babës apo nanës. Të gjitha ishin të ndëgjueshme, të kujdesshme, të pastra, të mira. Por, e keqja mâ e madhe për to ishte, pse nuk kishin asnji vlla. Që të shtatë motrat ishin të djeguna për nji vlla. Ishin të shkrumueme për nji vlla.

Kurse Bardheci me Ajkunën ishin në gjendje me dhanë gjith ça kishin, arën, livadhin, kopshtin, tufën e delevet, Mollën, vetëm nji djal me e pasë. Vetëm nji djal me e pasë...

— Grue, grue, — i drejtohet shpeshherë Bardheci Ajkunës, — Ça më duhet jeta, kur nuk kam edhe nji mashkull tjetër në shtëpi? — Ça më duhet? — Ça më

duhet mundi im, mundi im i kotë? — Unë nesër vdes. Çdo gjâ e imja mbetet pa mue, pa mashkull. Delet e mija mbesin pa barí. Toka ime mbetet djerr. Oxhaku im, oxhaku i Bardhec Shpendit, fiket për gjithmonë. Vërtetë kam shtatë vajza, qofshin me jetë të gjatë! — Por ato nesër dalin në derë të vet, e na plakemi, mbesim si dy cunga, si cunga të mjerë ! ! ! Ahë, ta kisha nji djal, nji djal ! . . .

— Pas edhe djal ishalla na lén, o njeri! — i përgjigjet Ajkuna dhe nxjerr shamin të fshijë lotët.

Kudo që mbetet vetëm, qan. Vetëm qan. I duket sikur vetë ishte fajtore. Kurse dëshira e saj me pasë djal ishte po aq e madhe sa edhe e Bardhecit. Ajo kishte me i dhanë, sigurisht kishte me i dhanë të dy dritat e syvet, vetëm për nji djal.

*

* *

Nji ditë prej ditësh, si mjel delet Ajkuna, Bardheci qet malotën krahëve, merr janxhikun me bukë, merr sjeçen krrute edhe del e i nxjerrë delet prej torishtës.

— More, njeri, — thot Ajkuna, — sot kishe bâ mirë mos me i lëshue delet!... Moti tek âsht shum i ligë!...

— Jo, mot të lig për mue nuk ka! — thot Bardheci me kokfortsi dhe ndjell delet me i çue kah Lugu i Arashit.

Andej ishte logu i barijve. Jo veç Arrnjetasit, por edhe shum barij të katundeve tjera, deri edhe prej Frashnjetit, deri edhe prej Arrazit, aty mblidheshin. Sepse, vetë natyra me duert e saja t'arta e kishte krijue at luginë, ato lugje, në daç për kullosa me bar rudaci deri në gjû, në daç për kroje e gurra me ujna të kullueta sikurse loti.

Mirëpo, për çudi, at ditë bjen mjegull e madhe. Asnjiherë nuk e kishte kaplue tokën e Arrnjetit aso mjegulle. Mezi me u pá njeriu pesë hapa larg. Mezi me e pá njeriu dorën e vet.

Lisat e mëdhaj, të cilët edhe netëve t'errta të dimnit, dukeshin si vigaj me krye të ngritun kah qielli, ishin fshehë mbrapa mjegullës, sikur mbrapa farë përgjërate të tmershme, që don të zhduki çdo gjâ. Bujqit nuk i ngasin fare almiset bujqsore. Gjahtarët hjekin çiftet prej krahu

dhe presin të zgali mëngjesi. Zogjt strukën nëpër çerdhet e tyne. Madje, edhe prej gjés së pyllit janë pak, që guxojnë me dalë nga strofaqet.

E Bardheci, si u lëshon kryet delevet me kullotë, kush e din! — hutohet diçka anash!... Kur kthen kryet kah tufa, delet nuk janë!... Delet kishin humbë!...

— Eu! — thot Bardheci. — Ç'm'u banë delet?...

Shiqon para, delet nuk janë. Shiqon mbrapa, nuk janë. Fërkon nji herë syt mos i kanë vû lbyrë. Por, jo. Delet kishin humbë, kishin humbë si me i pasë lëshue toka, si me i pasë përbî lugjet.

— Ci ogiçët e mij të tufës, ndera e tufës, ci, ci! — Ci Bardholko, Galo, Syko, Sorro, ci, ci! — Ci delet e mija, ci, ci! — thërret Bardheci delet e humbuna. Shqirret, sa mund shqirret.

Nis e bjen kryq e tërthuer t'i kërkojë gjithë ledinavet, gjithë lugjevet. Por kot. Asgjâ nuk shef përveç mjegullës. Asgjâ nuk ndëgjon përveç cicrimës së zogjvet dhe bërllimës së gjés që vinte prej pyllit t'afërm t'Ahmatit. Gjithkah vrapon Bardheci. I kërcnohet me krrutën e tij të trashë mjegullës, fushës, pyllit, luginave, lisavet kaçubavet e gjithçkafit që iu kishte bâ anmik n'at mëngjes, at ditë.

— Çfarë e mbrapshte mâ mbushi mendjen t'i lëshoj delet sot? — O mjegull e zonueme! — O lugje, që keni durim me e bajtë këtë mjegull të zezë, zana ju shitoftë! — truen Bardheci i lodhun dhe ulet të pushojë mbi nji bucë dheu.

Kur, pa pritë, pa kujtue! — i del përpara nji ujk delengranës, i veshun me lëkur të murrme, me gojë të madhe e të mbushun ding me dhambë të mprehtë si thikat e kasapit, me kambë të trasha e të shpejta mos me i dalë përpara as kokrra e rrufés edhe ia pret Bardhecit me zâ të vrazhtë e tue e dredhë bishtin kular prej krenije:

— Hej ti soji i njeriut, që barit lirisht kësaj mjegullnaje, kur mundet me qenë i lirë vetëm soji i jem, çka kërkon? — Kujt i kërcnohesh me at krrutën tande të trashë? — A mue, a? — A sojit tem, a? — Më thuej!... Më thuej!...

— Kërkoj delet e mija, që më kanë humbë! — përgjigjet Bardheci i kërthnezun dhe ngrihet në kambë. Asgjâ nuk

i kishte qëllue me vedi pos sjeçës krrute. Me asgjâ që të mbrohej.

— Delet?...

— Po.

Ujku Delengranës ulet galuc, qet dy kambët e para të mëdha përpara edhe nis e i flet Bardhecit:

— Nëqoftëse nesër... mu në këtë vend, a po e shef? — mu te kjo thanë, ku jemi tue folë, mâ bjen atê që të ka lindë sot në shtëpin tande, delet e tua... unë kam me t'i gjetë!...

— Ti?...

— Po, unë edhe kurrkush tjetër!...

Bardheci, i lodhun e i këputun, nisë e flet vetë me vedi: „Ndoshta, do të më ketë pjellë lopa ime, Molla!... Por, çudi! — Ku do ta ketë marrë vesh ky se?... Sigurisht për viçin e Mollës e ka! — Pa fije dhimbje mundem me ia dhanë!... Pse, jo? — Ai âsht nji viç lope, nuk âsht tufë delesh... Pa fije dhimbje mundem me ia dhanë!..."

— Ngo kho, o ujku i malit! — Besën ta dhash, a more vesh? — besën ta dhash se ate që më ka lindë sot në shtëpin time, unë nesër kam me ta prû mu në këtë vend. Vetëm m'i gjêj delet!...

— Mbaje fjalën!...

— Mos kij gajle!...

Ujku Delengranës, për sa çel e mshel syt, ia sjell Bardhecit tufën e delevet përpara edhe zhduket.

— Oh!...

Gëzohet Bardheci. Tepër gëzohet, kur shef edhe nji herë tufën e delevet. Veç që nuk fluturon prej gëzimit.

Shiqon ogiçët, Galën, Sorrën, Sykën, Bardhokën. Të gjitha janë. I numron me radhë edhe, oh mrekulli! — asnji dele nuk i mungonte. Nis me i përkëdhelë e me i miklue sikur t'ishin çupa të vogla.

— Sa shum jam lodhë tue u mundue me ju gjetë, moj delet e mija? — Si më humbët? — As vetë nuk dij si m'u larguet sysh!... Humbët sikur me ju pasë lëshue toka! — Unë bërtit mbas jush me ju gjetë, e ju paskeni pasë qenë në dorën e anmikut të juej, Ujkut Delengranës! — Si u bâ ashtu, oj delet e mija, oj maklat e mija?...

Kurse ato të mjerat vetëm e shiqojnë Bardhecin... E shiqojnë ashtu me sy të padjallzuem e pa pasë gojë të fla-

sin. Ato e dijshin kush âsht ujku. Dijshin sa i tmershëm âsht për to, sa xhelat âsht për to. Por nuk dijshin të flasin e ta tregojnë frigën prej tij. Delet e mjera!...

Ndërkaq, mjegulla ishte tërheqë prej rrafshit me avulloret e saja. Vetëm dikund larg, nëpër rranza malesh, ishte tkurrë e dukej vende-vende si molloqe të mëdha bore. Mirëpo, mbramja po afrohej dalngadalë. Asgjâ nuk dilte me e ndalë. E Bardheci u lëshon kryet delevet të mallojnë edhe nja nji copë herë, pse dielli kishte edhe disa astena me prendue mbrapa malit.

Kah u rrin përpara, kujton mundin e madh të paraditës me i gjetë delet e humbuna. Ban dert se si të nesrit ka me u çue heret, heret me ia çue viçin e Mollës Ujkut Delengranës.

„I shkreti viç, — mendon Bardheci, — ende pa e pá mirë dritën e jetës, ka me u shqye pa mëshirë prej dhambëve të mprehtë t'Ujkut! — Po më dhimbet, shum po më dhimbet! — Ani nana e tij... Molla! — Oh, sikur të dinte Molla e mjerë! Do t'i dhimbte në zemër! — Do të qante me lot të zi! — mirëpo, heu! — mâ dhimbje e madhe do t'ishte sikur të m'i kishte pasë pré të pesëdhetë delet!... Nji viç i vogël i Mollës nuk mund të matet me pesëdhetë dele të mëdha!"

*
* *

Delet kullotshin. Mall, mall po i afroheshin Shelnjes së Shytit, që ndodhej pak para se me hŷ në katund.

Njerzit kishin nis me kthye prej fushe. Gjahtarët kishin lanë vendet e gjahut e ktheheshin me çifte në krah e me prét e veta, dikush me dy-tre lepuj për brezi, dikush me disa copë fllaza, dikush tërhiqte zhag ndonji dhelpën të vrame... Vajzat shkojshin me dorgje e burija me mbushë ujë, pse darka po afrohej. E Bardhecit, pak para se me i grumbullue delet me tfillue për në shtëpi, i del Shkurta përpara edhe, tanë e qeshun e tanë e gëzueshme, lajmon babën :

— Myzhde, babë! — Myzhde, myzhde! — Na ka lind djal!...

Baba ndalet për nji çast.

— Djal?!...

— Po, babë, djal, djal! — Veç me e pá sa i bukur âsht! — Veç me e pá sa i ambël âsht! — edhe vrapon e hyn nëpër dele. Kërcen e luen si nji mëshqerrë. Hap krahët e don të fluturojë, don të fluturojë. Aq e lumtun që ishte Shkurta e vogël. Iu kishte çelë balli e i qeshte fytyra, tanë që i qeshte fytyra, si mollës lalçe. Me ato flokë të bardhë e të butë si mëndafshi, me ato faqe të kuqe sikurse mollat gjyle t'Arrazit, me ata sy të kaltërt, si qiell i kjelltë. Dukej nji bukuroshe e vërtetë.

— Mori, — ia tërheq vrejtjen baba, — mos ka pjellë Molla?

— Jo, babë, Molla âsht n'ahër, pak para i qita me ngranë, — përgjigjet Shkurta disi e hutuame prej babës.

— Uhhh! — lëshon nji fshamë të madhe Bardheci.

Dhe mbyll gojën.

„Djal më paska lindë? — pyet vetëvedin. — Djal? — Nuk paska pjellë Molla? — Për djalin tem e paska pasë ai gjaksor mali? — Athue ditën e sodit e paska pasë ruejtë me ma marrë dritën e syvet?..."

Mirëpo, për të gjitha ishte vonë.

Bardheci ia kishte dhanë besën Ujkut Delengranës se ka me ia çue jo mâ larg se të nesrit, atê që i ka lindë në shtëpi. Puna ishte e kryeme. N'u rrënoftë edhe Arrnjeti me gjithë çka ka, atij i duhej me mbajtë besën e dhanun. Ani kujt?... Nji bishe gjaksore!...

— Pastë lé me jetë të gjatë, bija ime! — i përgjigjet me zemër të plasun Shkurtës. — Djalin ia kam premtue Ujkut Delengranës.

Edhe u grahë deleve të mbërrijë sa mâ parë në shtëpi. Asgjâ nuk shiqon rrugës. Nji peshë e randë sa bjeshka randonte mbi kurrizin e tij. Çdo gjâ nis me iu sjellë aty pari. Njerzit e përshëndesin rrugës: "a i ngine, o Bardhec Shpendi?", e ai mezi u përgjigjet me gjysë zani: „hangrën ka pak".

*

* *

Po sa mbërrin te dyert e oborrit, ndëgjon zhurmë të madhe gëzimi. Oxhaku nxierrte tym pa ia nda. Kishin pré pula, gjela, nja disa copë. Tëhollojshin petë, sa mujshin.

Shtëpija ishte mbushë me t'afërm dhe gra fqijsh. Fëmijt ishin mbledhë n'oborr e luejshin, e çojshin vilikamë. Kurse ndrikulla, halla Sadber, kishte mbërrijtë e para, në krye të vendit. Ishte grue e vjetër e shum dajllore. Sa ishte e gëzueshme!... Mjaft mâ ishte bâ ndrikull për shtatë çika nji mbas nji. Tash i kishte ardhë radha edhe për djal.

E Kumrija, Bjeshka, Shakja, si shofin babën me dele te dyert e oborrit, nuk bâjnë durim me zbritë poshtë me marrë myzhden për lindjen e djalit, por nxjerrin kryet prej frengjijve të kullës edhe thërrasin:

— Myzhde, babë! — Myzhde, myzhde! — Na ka lindë djal!...

— Pastë lé me jetë të gjatë, bijat e mija! — përgjigjet baba i pikëlluem. — Djalin ia kam premtue Ujkut Delengranës.

— Çka, babë, çka?...

Zbresin vrap poshtë. Secila ulë kryet pa kuptue mirë çka don me thanë baba me ato fjalë. „Djalin ia kam premtue Ujkut Delengranës." Presin me padurim me marrë vesh çka do të ketë ngja. Bardheci, si mbyll delet në torishtë, ngjitet në qeler. Si cung ulet mbi nji stol. Të gjithë i kishin shqye syt në tê, i madh e i vogël, deri edhe maca me bisht lara-lara, që ishte ulë galuc buzë oxhaku. E ai shiqonte foshnjen, djalin e mbas shtatë vajzave.

Ia ndëgjon zanin:

— Ue! — Ue! — Ue!

Dhe fshan, fshan me të madhe.

— Po çka e zeza të ka gjetë, o njeri? — e pyet Ajkuna. — Mos të ka ra kun ujku në tufë?...

Bardheci çohet prej stolit, ban nja disa hapa qelerit e mandej nis me tregue fill e për pé çka i kishte ngja at ditë.

Mâ në fund thot:

— Ujkut Delengranës ia kam dhanë besën se kam me ia çue nesër atê që më ka lindë sot në shtëpi...

— Ani, don me ia çue? — virr Ajkuna.

— Po, — përgjigjet me vendosmëni Bardheci. — At punë domos duhet bâ!

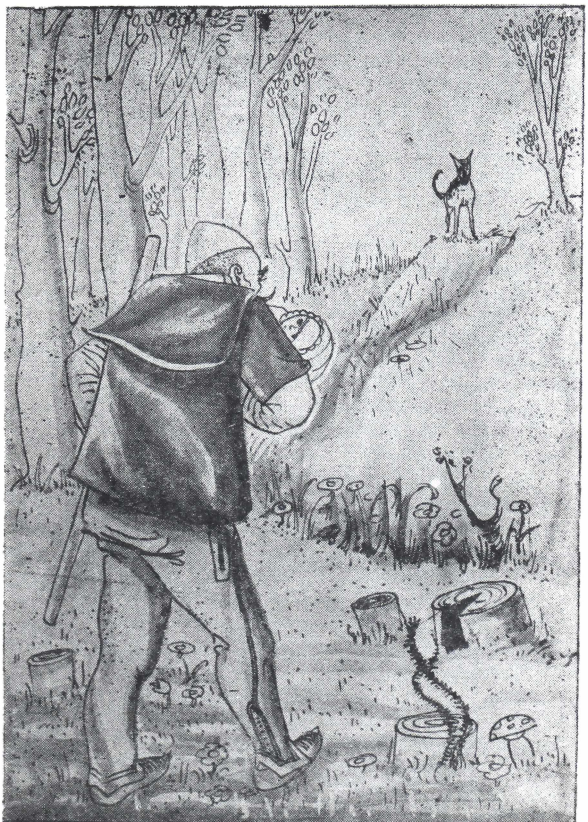

Të gjithë nisin me derdhë lot si breshni. Duen me u çmendë. Bardheci, në çdo mënyrë përpiqet me i pashitë. Por, a mund ta ndalte gjâ detin e lotve?... Asgjâ... Asgjâ...

Oh, qyqet na qyqet për vllaun tonë të hasretit! — Do ton Ajkuna.

Oh, qyqet na qyqet për vllaun tonë të hasretit! — Do të coptohet pa mëshirë prej dhambëve të mprehtë t'Ujkut gjaksor trupi i njomë i vllaut tonë të vogël! — Oh, qyqet na qyqet për vllaun tonë të hasretit! — shkulin flokët prej vajit dhe trishtimit të shtatë motrat.

Ndrikulla ishte bâ shtang, çile more gur gojën. Grát tjera hajshin buzët me dhambë, i coptojshin. Fëmijt, çka kishin qëllue, ishin cucrrakue qoshevet e zani nuk u ndëgjohej. Foshnja qante. Zemra e nanës, e babës, e motrave, helm, vner, gurë.

Çka të bajshin?... Çka të bâjshin?...

Dikur:

— Ndrikull, drejtohet me gjysë zani Bardheci, — unë nesër kam me ia çue... Ujkut Delengranës... Edhe... Kisha me thanë që... Edhepse nuk i ka mbushë tri ditë... T'ia ngjesim emnin... Bile... Emni i tij... Le të na mbesi për kujtim. Bile emni i tij... Le të na mbesi për kujtim!...

At natë foshnjes ia ngjesin emnin Shpend, emnin e babës së Bardhecit.

Kaherë Bardheci mendonte për at emën.

Të nesrit, me të feksuem të dritës, gjithë tue qajtë. e gjithë tue derdhë lot, mbështjellin Shpendin me mëndela të leshta e ia vejnë Bardhecit para duersh, i cili, mu në kohë të caktueme, mbërrin te Bregu i Thanës, ku kishte me ia dorzue Shpendin Ujkut Delengranës.

Kurse Ujku kishte mbërrijtë përpara edhe ishte ulë galuc e kah e pret bariun plak me ia sjellë atê që i kish lindë në shtëpi.

— Qe, o ujku i malit! — i thot Bardheci. — Qe, tek e ke edhe ngîju me atê që më ka lindë dje në shtëpi! — ia lëshon përpara Shpendin dhe, pa e nxjerrë as mâ të voglën fjalë tjetër, mejherë ia kthen shpinën dhe niset për në shtëpi.

Kurse Ujku Delengranës ia ngjet çongël foshnjes e mërthehet tanë i gëzuem për në strofakun e vet.

Me guri në zemër
n'shpi Bardheci ktheu;
kurse ujku Shpendin
me dhambë e rrëmbeu.

II

ZOGU I NJERIUT

Ujku Delengranës ende nuk kishte ngranë mëngjes. Bile i kishte kalue edhe darka e pa kovatë gjâ. Barku iu kishte ngjitë për shpine prej urije. Dhambët e mprehtë mezi i pritshin me u ngulë diku në mish.

— Oh, oh, oh, kam nji mëngjes të mirë! — luron Ujku dhe vrapon si era. — Oh, oh, oh, kam nji mëngjes të shijshëm!...

Vrapo, vrapo, dikur ndalet. Lëshon foshnjen prej dhambëve dhe e shplon.

Kur, çka me pá?...

Nji foshnje të vocërr, të vocërr, sa nji cilimon. I njomë, shtalb. Ende nuk i kishte çelë as syt.

— A ta ha, a mos ta ha?! — A ta ha, a mos ta ha?! — thot vetë me vedi Delengransi. — Mâ mirë, — mendon ai, — me e lanë edhe ndoj ditë të rritet, të majet e të bâhet mâ i lezeçëm!... Çka me e rrejtë tash barkun tim me këtë çakël? — Unë jam ujk. E ujku don diçka të majme, ujku don diçka të butë!...

Kurse Shpendi qante. I mërdhinte trupi i vocërr n'at aftim mëngjesuer. Oh, sa qante i mjeri!... Delengransi nuk donte me dijtë fare. Prap e mbështjell disi, ia ngjet me gojën e madhe edhe turr e mbërrin në strofak.

*

* *

N'at zgurojë shkambi, për rreth me gllija, mështeka e çufrra, ku ishte shtëpija e Ujkut, nuk ndodhej askush.

Ulkoja, kush e din! — kah kishte dalë me gjuejtë. Zogjt e tyne kishin shkue te mësuesi Ujkan Dhambprehti, i cili i mësonte të gjuejnë sa mâ me mjeshtri. Mu at ditë kishin provimin e fundit me marrë emnin: qingjngranës.

Kështu që, në strofak çdo gjâ ishte në qetsi e çdo gjâ e çrregullueme. Aty dikund, në nji testek, ishte nji kofshë delje, së cilës i vinte era qelb. Dyshemeja e strofakut ishte mbushë me eshtna, me kafka delesh e qingjash, të cilëve ua kishin hangër mishin që kishin pasë, e ato lanë ashtu tue u frigue mos po u topiten dhambët. Ujqit mësojshin qysh të vogjël si me i ruejtë dhambët. Prandej kishin trup të fortë, sepse kishin dhambët e fortë.

Ujku ven Shpendin në nji qoshe të strofakut dhe ulet të pushojë. Andrronte të rritej sa mâ shpejtë, ta hante sa mâ me shije.

— Oh, oh, oh, do të kem nji mëngjes të mirë! — oh, oh, oh, do të kem nji mëngjes të shijshëm! — lëpin buzët Ujku.

Edhe, që ta shuejë urin që kishte, shkon e ia ngjet zgëllup kofshës së delës, të cilën e përbin për disa kafshore.

E Shpendit, për me ia ndalë vajin, shkon në nji tesket tjetër të strofakut dhe e merr nji copë llubinë. Mundohet me zor me ia shti në gojë. Kujtonte se ai âsht këlysh ujku.

Mirëpo, foshnja e mjerë, as gojën nuk kishte fuqi me e çelë. Lene mâ me hangër llubinë.

Delengransi i kërcnohet:

— A din ku je? . . .

Por Shpendit aq i bante. Ai nuk dinte kush âsht Ujku. As pse e kishte mbiemnin Delengranës. Shpendi kërkonte vetëm me thithë. E nanëzen e dashtun e kishte lanë të mjerueshme, nuk e kishte që ta shtjente në gjî. Ishin bâ dy ditë që kishte lindë. Iu kishte terë, iu kishte terë fare goja e vogël sa nji pare.

Oh, nana e mjerë! . . . Oh, baba i mjerë! . . . Oh, motrat e mjera! . . .

Ndërkaq, edhe Ulkoja kthehet prej gjuetije. Kah nuk kishte qenë tue u mundue me ra në farë tufe delësh a në bagti. Nji bariu ia pret pesë krenë dele e ia len stërvinë në midis të fushës. Nji tjetri dy. Në nji livadh gjenë nji

viç dhe i kcen në qafë e e pret në fyt mu përpara syve të fëmis, që e ruente. E ai brit, brit prej frige, por, a din? — deri sa ia mbërrijnë katundarët me dajaqe e me tëfurq, Ulkoja ua jep kambëve shum larg.

Diku, te nji rrenim, provon me ia ngjitë në vithe edhe nji gomari, por ai trimi e gjuen me shqelma. Për pak i shpëton pa ia thye bulshît.

Kur hyn në strofak, çka me pá? . . .

Zogun e njeriut.

— Çka âsht ky Zog njeriu? — Çka âsht ky Zog njeriu? — luron me të madhe.

— Ky âsht çka po e shef! — i përgjigjet Ujku dhe bân bishtin kular.

Ulkoja merr turr me ia ngjitë me e coptue.

— Kadalë, — ia pret Ujku, — a po shef se nuk ke ku me e ngulë as dhambin e vogël? . . .

— Çka i duhet sojit të njeriut në strofakun tonë? — pyet me zemrim Ulkoja.

— I duhet me e ngranë na — përgjigjet Ujku, — por le të rritet edhe pak, le të majet edhe pak! . . .

Jo po e shkyejmë tash, jo le të rritet edhe pak, hahen nji copë herë Ujku me Ulkojën.

Kur:

— Qingjngranës! — Qingjngranës!

Ndëgjojnë nji zâ, që vinte gjithnji tue iu afrue strofakut.

— Zani i fëmijve tonë âsht! — luron Ujku.

Del Ulkoja në derë të strofakut edhe qe këlyshët e saj kah vijnë tue kërcye e tue bërtitë?

— Qingjngranës! — Qingjngranës!

— Po, çka britni aq tepër, bre dreqën? — u ngërmohet.

— Kemi krye klasën e parë, nanë! . . . Kemi krye klasën e parë nanë! . . . Tash jemi qingjngranës të vërtetë, ja diftesat! . . .

Të dy ia tregojnë diftesat. Në secilën shkruente:

„Ka krye klasën e qingjngranësvet me përfundim të shkëlqyeshëm dhe tash âsht i aftë me e pré qingjin ku ta gjejë. Mësuesi: Ujkan Dhambëprehti."

Nana përqafon herë njanin, herë tjetrin prej gëzimit. I dukeshin fëmij të mrekullueshëm për aftsin, që kishin

tregue në mësime. E ata, të gëzuem që kanë kalue shkëlqyeshëm, kërcejnë, lodrojnë. Kah qeshin, u dalin dhambët e vegjël e të bardhë, të mprehtë si gjylpana. Që të dyve u premton se ka me u dhanë mish delje sa të duen me ngranë. Porse ata tash nisin me i ndihmue nanës, babës, me pre qingja, me u prû mish qingji.

Kur hyjnë qingjngransit në strofak, çka me pá? Zog njeriu.

— Çka âsht ky Zog njeriu? — Çka âsht ky Zog njeriu? — A të këcejmë e ta hajmë? — A të këcejmë e ta bâjmë grima-grima?

Marrin turr qingjngransit me ia ngjitë e me e shqye foshnjen.

— Kadalë, — ia pret baba i tyne, Delengransi, — mos e ngucni se do ta lamë të rritet edhe pak e mandej të kemi nji mëngjes të shijshëm!...

— Po, zotni Dhambëprehti na ka thanë ku ta zeni sojin e njeriut, shqyenje, coptonje, thithnjani edhe pikën e fundit të gjakut!...

— Ani, ai mirë ju ka mësue... At punë do ta bajmë... Por, le të rritet edhe pak, le të majet edhe pak!... A ju ka mësue zotni Dhambëprehti se soji ynë don gjana të majme me ngranë?... Ndryshe nuk na trashet qafa. — Shifjani nji herë veç gojën!... Sa të mizës e ka...

Të dy qingjngransit ndëgjojnë babën e tyne. Ndalojnë mos me i ngulë dhambët e mprehtë si gjylpana në trupin e vocërr të Shpendit. Mirëpo, fillojnë me e ngucë tepër... Kinse, që të luejnë me tê... gjithkah nisin me i ra me shputa të kambëve. Ia nxjerrin gjuhën, si rrugaçë të këqij. E përkillin, si rrugaçë të këqij. E gicilojnë... E gicilojnë... Shpirtin duen me ia nxjerrë.

Mandej marrin mish delje, gjoja me e ushqye, pse ai, që të majet, mendojnë qingjngransit, duhet me i qitë me ngranë, duhet me i qitë me ngranë mish delje. E Shpendi?... Veç që nuk pëlcet!... Veç që nuk pëlcet!...

*
* *

At natë bijnë në gjum.

Të nesrit, me të feksuem të dritës, çohen. Ujku dhe Ulkoja shkojnë në gjueti, kurse qingjngransit tëfillojnë për te mësues Dhambëmprehti, ku kishin me vijue klasën e dytë të delengranësvet.

Shpendin e lanë të vetmuem në strofak, tue pëlcitë së qami: tu bâ vik, vik!...

III

BISHTKUQJA XINXARE

Mëngjes.

Dielli kishte lindë. Çdo anë kishte kaplue me rrezet e veta ngjyrë drandofilli. Shpezët ishin çue qysh heret prej çerdhevet e fluturojshin hapsinës së kthjellueme; bijshin prej pemës në pemë, prej lisit në lis, me gjetë ushqim, m'u dëfrye, m'u argtue.

Kurse prej njerëzvet, dikush shkonte me livrue, dikush me thye, dikush me shkemë. Gjahtarët kishin mbështjell për brezi rethatoret plot me fyshekë, kishin vû çiftet në krah e me langoj mbrapa shkojshin në pyll me gjuejtë. Fëmijt luejshin me andje në rrugë, luejshin poga, klinca e lajle-lajle lojna të tjera, të cilat mund të bâhen vetëm ditëve të kthjellta e me diell.

Çdo gjâ gjallnonte... Çdo gjâ gëzonte...

Vetëm Shpendi qante në strofakun e Ujkut Delengranës. Kurrkush nuk dinte se ai ende âsht i gjallë. Kurse strofakun mund ta dijshin rallë aty-këtu vetëm shpezët apo gjeja e pyellit.

Nuk kishte njeri, deri edhe prej katundeve mâ të largta, të mos kishte ndëgjue çka kishte ngja n'Arrnjet.

Ngjarja, tue kalue gojë më gojë, tregohej gjithqysh. Në nji katund kishin marrë vesh se ujku ka pré në fyt nji plak; dikund, në nji katund tjetër, se ka mbyt tre fëmij kah luejnë në livadh. Por, mâ vonë, tue u tjerrë mirë puna, marrin vesh për ngjarjen e vërtetë. Të gjthë habiten, të gjithëve u çohet tërqethë prej urrejtjes kundër ujqvet,

të cilët vendosin mos me i lanë në kumtar. Mbarojnë dyfeqe t'i vrasin. Mprehin matëfurq t'ua shqyejnë plancin, t'i çfarosin fare.

Kur, mbi nji dëllî që ndodhej mu te dera e strofakut t'Ujkut Delengranës, bjen nji bishtkuqe xinxare.

Kush e din!...

...Ndoshta edhe ajo aty dikund kishte shtëpin!...

Ishte e shpejtë, si vetima. E kujdesshme, si motër e mirë. E ndëgjueshme, sa s'ka.

— Ue! — Ua! — Ue!

Ndëgjon zâ foshnje të posalindun. Hap mirë të dy veshët të ndëgjojë. Mandej kthen mirë njanin vesh mu andej nga vinte zani dhe nis të cimcimojë vetë me vedi:

— Cim, cim, cim, çka âsht ky zâ? — Cim, cim, cim, m'habit ky zâ!... Këlyshi i Ujkut kështu a qan?... Këlyshi i Ujkut kështu nuk qan!...

Bishtkuqja Xinxare i jep vedit edhe „përrrr", bjen afër nji vrime aty në strofak. Me kujdes e mjeshtrí që të mos e shofi kush, zgjat kryet dhe ven njanin sy mu në vrimë.

Edhe shiqon... Edhe përgjon...

Kur, çka me pá?...

Diçka të mbështjellun me mëndela të leshta. Diçka që nxirrte zâ të shtjerrun foshnje.

Xinxarja ia nis të flasë vetëmëvedi, por gjithnji tue u frigue mos janë fshehë kund klyshët e Ujkut e po dalin e ia ngjesin tinëz:

— Cim, cim, mos âsht zog njeriu?... Cim, cim, qenka zog njeriu!...

Xinxarja fluturon e bjen prap mbi dëllî dhe nis të thërrasë me tanë zanin, që mundte me nxjerrë nga fyti:

— Cim, cim, cim, cim!

Nuk kalojnë as pesë minuta edhe, prej gjithë asaj ane, mblidhen nji grumbull i madh bishtkuqesh.

Dëllijat, aty për rreth, u mbushen plot me bishtkuqe.

Njana prej tyne, Bishtkuqja Natare, e cila u kishte prî të tjeravet, pyet Xinxaren:

— Çka qe, vajzë, gjithë ajo thirrje?

— Uh, motrat e mija, çka me ju tregue!...
— He!
— Zogu i njeriut!
— Zogu i njeriut?
— Po.
— Ku?
— Në strofakun e Ujkut Delengranës.
— Aty?
— Po.

Xinxarja i afrohet edhe nji herë asaj vrimzës dhe shiqon me vemendjen mâ të madhe.

Shpendi bante: vik!

— Ka nisë me iu terë fare fyti, të mjerit!...

— Mulne shpejt n'at çuterr, merrni me sqep nga nji pikë ujë e ia lëshoni në gojë a s'i flladitet! — urdhnon do bishtkuqe të reja Bishtkuqja Natare, të cilën e nderojshin dhe e ndigjojshin të gjitha bishtkuqet, madje edhe shpezët tjera. Ishte bishtkuqja mâ e vjetër dhe mâ dajllorja me i këshillue të rejat për punë të mira. Asnjanës „plaç" që nuk i thonte. Prej saj mësojshin si me pasë kujdes me u ruejtë prej zogjvet grabitçarë, si me i pastrue puplat prej pluhnit, si me ndërtue çerdhen sa mâ të fortë e të bukur, si me i mbajtë e ushqye, kur lindin zogjt e vegjël e cupullaka e shum e shum gjana të tjera.

E ato nji grumbull, „përrrr", marrin turr e kah çuterri. Mandej kthehen e nji nga nji përbîhen nëpër nji birë e ia lëshojnë foshnjes në gojë pikat e ujit. Shkrum iu kishin bâ buzët. Menjiheri nisin me iu flladitë.

— A mund të jetojë vetëm me ujë ky kërthî, mori motrat e mija? — nisë me e bâ dert Natarja me bishtkuqet tjera.

— Jo, — përgjigjen të gjitha njizanit.

— Ky nuk âsht sikurse na shpezët me u ushqye me krymba! — pret nji bishtkuqe bishtcube prej skajit të nji dëllije.

— Ky âsht Zog njeriu, kërkon vetëm tambël! — thot nji tjetër.

— Vetëm gjiu mund ta shpëtojë! — Vetëm gjiu mund ta shpëtojë! — thërrasin njizanit të tjerat.

— Ani? — pyet Natarja.

— Asht nana e pyllit, Erëmira, — përgjigjen bishtkuqet.

— Ju lumtë goja, mirë po thoni! — uron Natarja. — Mulne shpejtë thirrnje !...

Mbas atyne fjalëve, Bishtkuqja Xinxare me dy bishtkuqe tjera, nisen për në Lugjet e Verdha me kërkue nanën e pyllit, Ermirën, që ta lajmojnë.

IV

LUGJET E VERDHA

Lugjet e Verdha përmenden edhe sot nëpër gojëdhana për pyjet e tyne të mëdha e shum të denduna me lisa qinda e mija vjeç të vjetër.

Ato pyje, të banueme prej arijsh, ujqish, dhelpnash, derrash t'egjër, dhish t'egra, lepujsh, kaprojsh, korbash, laraskash, havakushash, gjarpijsh, kaçadrêjsh, bollash, bumballash e shum e shum shtâzësh të tjera, i ngjajshin nji qyteti të madh të kohës sonë, ku âsht e rëndomtë zhurma e njerëzvet, e fabrikavet, e trenavet, e aeroplanëvet, e helikopterëvet, e automobilavet, e tramvajavet dhe e anijevet.

Që të gjithë banorët e pyllit kishin pasë vû nji rregull: „Rregullin e egërsinave të pyllit", dhe, simbas tij, rregullue në mes vedi.

Çdo damtor, ngatrrestar, tradhtar, rrenacak, sikurse kishin pasë qëllue ujku, dhelpna, gjarpni e lepuri, i kishte pasë kapë këshilli i egërsinavet, nxjerrë përpara gjyqit edhe dënue rrebtë.

Kini durim, pash kryet e hotëhotës! — të ju tregoj për sa çel e mshel syt çka i kishte pasë ngja lepurit.

*
* *

Atbotë, lepuri kishte pasë veshët e shkurtë, e bishtin e gjatë. Mirëpo, për kokën e tij rrenacake, kështu i ngjan fatkeqsija:

Këshilli i egërsinave të pyllit shkruen ligjin që, „Ai që rren së pari, me ia pre veshët. Ai që rren së dyti, me ia pre bishtin. Ai që rren së treti, me ia prê mustakët."

Nji ditë prej ditësh, lepuri, për hata të kokës së vet, lëshon nji rrenë. Merr vesh gjithë pylli se lepuri ka lëshue rrenën.

Gjykatsi i pyllit, Ari Shputa, nji plak i vjetër e shum i mençëm në punë pleqnije, për me e marrë vesh se a e ka lëshue me të vërtetë rrenën, çohet, bâhet tebdil edhe del me u takue me lepurin.

Tue hecë nji prozhmes, qe lepuri.

— O lepur!

— O hoja!

— Po, a je si je?

— Jam, po si nuk jam?

— Po, a mund lëshove ndoj rrenë këto ditë?

— Kam lëshue, si nuk kam lëshue?

Ari Shputa vërteton për gjithçka kishte ndëgjue për lepurin.

Ku je, të nesrit thërrasin pupa lepurin e para gjyqit.

— O lepur!

— O hoja!

— Po, a ke lëshue ndoj rrenë këto ditë?

— Jo, nuk kam lëshue, — mundohet me rrejtë lepuri.

— Po, dje a ke kuvendue me ndoken?

— Kam kuvendue. Si nuk kam kuvendue?

— Çka i ke thanë?

— I kam thanë se kam lëshue nji rrenë.

Kështu lepuri pranon rrenën.

Edhe, simbas ligjit, ia presin dy veshët.

Mirëpo, oh mrekulli! — si e lëshojnë lepurin, menjiheri nisin me iu rritë veshët e me iu bâ shum edhe mâ të mëdhaj se sa i kishte pasë. Besa nisë me ndëgjue shum edhe mâ bukur.

— Oh, oh, oh, kërcen lepuri prej gëzimit. — Çfarë të keqe më suellën pse m'i prenë veshët? ... M'u rritën edhe mâ tepër, po ndëgjoj edhe mâ shum!... Po të ma presin edhe bishtinë! ... Ai ka me m'u rritë edhe mâ tepër e shum mâ lehtë kam me i trembë mizat! ... Oh, oh, oh, kërcen lepuri prej gëzimit.

Kështu lepuri me ato mend, nji ditë tjetër lëshon nji rrenë mâ të madhe. Merr vesh gjithë pylli se lepuri ka lëshue nji rrenë të madhe.

E thërrasin pupa në gjyq.

— O lepur!

— O hoja!

— Po, çka je me rrenë?

— Mirë jam. Po si nuk jam?

Lepuri pranon edhe rrenën e dytë.

Mandej, simbas ligjit, ia presin bishtin.

Prit se po i del bishti, prit se po i del bishti, nuk ka. Lepuri nis e xehrohet. Nis e qan.

Por, kot.

Kështu lepurit i mbetën qysh atëherë veshët e gjatë e bishti cubel.

Po të kishte lëshue edhe rrenën e tretë, kush e din! — çka do t'ishte bâ me mustakët e tija!...

* * *

Eh, mu n'ato pyje, mu në Lugjet e Verdha, kishte pasë jetue edhe nana e pyllit, Ermira.

Gjumin gjum nuk kishte pasë dijtë me e bâ ajo bamirse tue u kujdesë mbas gjallnesave të vorfuna e fatkëqija të pyllit. Shpëton zogj prej gjarpijsh. Shëron me bar saruzhze shtâzë të plagosuna. Viziton të sëmundë tue iu dërgue manaferra, boronica, lejthija, arra, gështeja, thana e shkamos, shkamos pem tjera, që mblidhte gjatë ditës.

Nana e pyllit!... Ermira!...

V

PLAKA UGURZEZË

Gryka e Pishtahut kishte dy orë prej Lugjeve të Verdha. Në qafën e asaj gryke ndodhej nji kasollë e vetmueme.

N'at kasollë jetonte Plaka Ugurzezë me pamje të shëmtuet.

Me at fytyrë tanë rrudha-rrudha, me at hundë të gjatë e të kthyeme krrul si speci i fondeshës, me ata sy të vegjël e të kuqrrimtë, me ato flokë t'egjër e të keshpëruem, sikurse leshi i buellit, me ato duer të thata si dy lograça, me ato kambë të gjata sikurse kambët e kanjushës, me të shti hatan veç me e pá me sy.

Qyqe vetëm jetonte n'at rrah të vdekun, ku bante fërkemë shum rrallë kamba e njeriut.

Mirëpo, ishte e pasun, shum e pasun. Çka nuk kishte? — në kasollën e saj vetmake. Lloj, lloj gurësh të çmueshëm, unaza e stoli tjera prej ari e argjendi. Edhe, a din si i ruente?... Miza e gjallë mos me ia pá.

Ai Xhivaka, që përmendet në Gjakovë, kurrgjâ nuk kishte pasë dijtë me i ruejtë lirat e tij me bisht, si dinte me i ruejtë Plaka Ugurzezë gjanat e saja të çmueshme.

Mandej kishte tufën e madhe të delevet. Fllanikun e kishte mbushë me çeberre plot tëlynë e djath. Qypat e mjaltit i kishte vargue njimbasnji pataliqeve të fllanikut.

Mjerisht!... askush nuk ia shifte të gjitha ato të mira, madje as vetë. Ato i ruente me kopracin mâ të madhe, pse frigohej mos po i sosen. Të gjitha ato të mira tue i pasë,

vetë nuk hante kurrgjâ tjetër pos bukës melekuqe meshëllinë e llokatiq.

Edhe me e pá ken tue vdekë, se nuk i shkonte mendja me i ardhë në ndihmë. Gjithë ajo anë e njifshin për shtrigë e zemërligë.

* *
*

Nji ditë prej ditësh, Plaka Ugurzezë del me mbledhë krande me gatue bukën melekuqe. Kah mbledh krande, kush e din si i çohet peshë zemra e zezë, edhe ia nis e qan. Ia nis e qan me zâ. Lott nisin me i shkue si krokodilit.

Qaj e qaj, kur, pa pritë, i del përpara Ujku Delengranës, ai Ujk Delengranës i Shpendit të vogël.

— Oj Plakë! — e thërret me zâ të vrazhdë edhe ulet gacul me turij kah Ugurzeza.

— Hoaj, mos kjosha! — i përgjigjet.

— Po çka e liga të ka rrokë e loton, oj mikeshë? — Po a nuk ke dele? — Po, a nuk ke tëlynë e djathë? — Po, a nuk ke ar e xhevahir?...

Uh, kërcuna un kërcuna!
Jam e vetme, jam e ngratë.
M'kaloi jeta, m'kaloi moti
Porsi qyqes n'rremb të thatë.

— Po, për çka të gulçon zemra?...

Uh, kërcuna, un kërcuna!
Gulçoj natë e gulçoi ditë
Nji zog të njeriut ta kisha
Trupin tem me ma morritë!

Delengransi shtrembnon pak kryet anash edhe flet vetëmevedi: „A t'ia jap Zogun e njeriut, a mos t'ia jap? — A t'ia jap Zogun e njeriut, a mos t'ia jap?..."

— A din çka, oj Plakë?

— Hê!

— Kam nji Zog njeriu, që ka lindë para dy ditësh...

— Zog njeriu?

— Po.

— Ani?

— Nëqoftëse kur të rritet e të bâhet pesëmbëdhetë vjeç ma kthen me e ngranë, unë po ta bij. Unë kam dashtë me e shqye qysh dje, kur më ra në dorë. Mirëpo, ti e din se mue m'i ka anda gjanat e majme e të lezeçme. Edhe, kur pashë se nji kafshatë e vogël nuk ka me m'i lëmue as buzët, lene mâ me m'u lye për barku, vendosa me e lanë edhe ndoj ditë, që të rritet edhe pak e të majet edhe pak, a more vesh? — Unë tash mundem me ta prû ty e me të bâ nderë!

— Goja të lumtë e të hangërt kingja, o trimi i malit! — e uron Plaka. — Ndera ka nderën, o trimi i malit! — Kur të bâhet pesëmbëdhetë vjeç, unë ta kthej ty e hiç mos bâj gajle!...

Dielli bukur fort ishte afrue të prendonte mbrapa malit, kur Ujku Delengranës i jep turr të madh vedit që të shkojë në strofakun me marrë Zogun e njeriut, t'ia sjelli Plakës Ugurzezë.

VI

NANA E PYLLIT ERËMIRA

Mesditë.

Dielli kishte hypë mbi kupën e qiellit dhe nxente çdo maje mali, kodre e koliku. Boboreshat valaviteshin me andje shullanvet. Kiciribat ia thojshin kangëve të tyne gëzimplote. Lulet ngjyra-ngjyra kundërmojshin me erën e tyne të mirë. E rudacit, që kaherë kishte brufullue livadhevet bleroshe, kërcejshin e lodrojshin qingjat putana. Bletët herake bijshin prej lules në lule me thithë nektarin e ambël. Vetëm lakuriqat ishin strukë kush e din! — mbrenda çfarë shpellash t'errta e nuk bajshin zâ prej frigës nga drita e diellit.

Çdo gjâ gëzonte... Çdo gjâ gjallnonte...

E nana e pyllit, Erëmira, çohet, vesh fustanin e endun me ind e tymen diell, ven mbi krye shamin e endun me ind e tymen hanë. Mbath mestet e krrapzueme me tire prej fjollës së linit edhe niset menjiherë mbas Xinxares dhe dy bishtkuqeve tjera. Kishte bukur nji rrugë të gjatë. I duhej me i kalue tri çutrra, dy kodra e nji mrekë.

Mirëpo, kishte kambët e lehta e të shpejta, si t'erës, si t'erës.

Hec e hec, hec e hec, mbërrin te strofaku i Ujkut Delengranës, ku e pritshin me padurim bishtkuqet, të cilat, ashtu grumbull, ishin ndê dëllijave dhe dukeshin prej së largu sikurse farat e kuqe të shegës.

Po sa shofin Erëmirën e Bukur kah vjen, thërrasin:

Hajde mirë se na ke ardhë,
Nana pyllit, nanë e bardhë!

Erëmira u përgjigjet:

Mirë se ju gjêj,
Mirë se ju gjêj,
Oj motërza t'gzueme
n'pyje t'blerueme!
Mirë se ju gjêj,
Mirë se ju gjêj!

Tanë dritë bante aty pari. Bishtkuqet mbesin pa mend prej bukuris së saj. Edhe Tanushës, që përmendet nëpër kangët kreshnike, Erëmira ia kalonte për bukuri. „Oh, t'i kisha syt e saj, rrush Arrnjeti!" — thot nji bishtkuqe nuse. „Shifnja vetullat si i paska! — Shifnja gojën si e paska! — Shifnja shtatin si e paska!" — i thonë njana tjetrës do bishtkuqe gracele dhe i kërcejnë mbi krye, mbi krahë, trupit e tanë që e çukin me sqep tue e puthë Erëmirën prej dashunije.

Kurse Erëmira pyet:

— Ku âsht ai Zog njeriu, motërzat e mija?

— Ja në strofakun e Ujkut Delengranës.

— Kur kthen ai gjaksuer?

— Na tregon rojtarja lajmtare.

Në maje të nji mështeke, që ndodhej aty afër, kishte hypë nji bishtkuqe edhe ruente. I kishte bâ syt katër tue kundrue mos po vjen Delengransi apo ndokush tjetër prej familjes së tij.

Erëmira e shtjen menjiheri foshnjen në gji.

Me sa forcë! — nis me thithë foshnja e untueme. Ata dy sy të vegjël, si dy yje të shëndritshëm, menjiherë nisin me iu këndellë. Mandej marrin e lajnë. Ia lajnë mëndelat. Ia terin në diell. Shpendi ndërrohet fare. Veç me e pá sa i bukur bâhet: si nji zog pëllumbi.

— Sa i bukur, mos e paftë syni i lig! — thot nji bishtkuqe plakë e tetrece. — Mulne shpejt te Hoxhë Llapatani e shkruenjani nji hajmali për mësysh!...

— Eh, hajmali për mësysh! — Çka âsht mësyshi? — Çka âsht hajmalija e Hoxhë Llapatanit? — shagariten do bishtkuqe të reja e gracele me fjalët e bishtkuqes plakë e tetrece edhe marrin turr me e përqafue Shpendin. Ai Hoxhë Llapatani, — pret prap njana prej tyne, — kur

sëmuhet vetë, nuk shkruen hajmali, por kërkon barna e mjekime...

Ndërkaq ia nis me kumllue vallja:

O shpezë krahëlehta,
Eni t'vallzojmë
Prej Ujkut foshnjen
Bashkë ta shpëtojmë!

Pa vonue shum, nisin e vijnë turreca, bregca, qukapika, laramana, lejlekë, kiciriba e hyjnë në valle. Kë-

ndojnë, sa munden këndojnë e vallzojnë. Xanxarja prin e para në valle, kurse të tjerat i shkojnë mbrapa.

Erëmira sa mund u fërfllon mbi krye lule të shëngjergjit, milcë, lulkatuja e shkamos, shkamos lule e barishte tjera të pranverës.

Mandej ulen me pushue. Pijnë ujë të ftoftë gurrave t'argjenda. Hanë kokrra meli, që kishte prû me vedi Erëmira. Sa mund qeshin e gëzojnë.

— A dini ku jemi, mori motërzat e mija? — ia pret dikur Erëmira. — Në strofakun e Ujkut Delengranës!... Bani e na nxuni?... Ka me na pre pa mëshirë!... Ka me na ngranë pa pjekë!... Këtu nuk mund të rrijmë!... Shifni, dielli âsht tue prendue!... Si t'ia bâjmë këtij kërthini? — Gjithsesi duhet ta shpëtojmë!...

— Gjithsesi duhet ta shpëtojmë! — ia presin shpezët me nji zâ.

Unë e baj me sqepin tim. — thot nji turrec.

— Jo, — ia ktheu nji lejlek sqepgjatë e krahmadh. — i mirë âsht qëllimi yt ndaj Zogut të njeriut, por sqepi yt âsht shum i vogël e mund të bâhet që tue fluturue, bjen e vërvitet mbi tokë. Mandej mund të ngjajë ndonji gjâ e papritun. Mâ mirë e marr unë mbi krahët e mijë pse âsht shum mâ i sigurtë edhe ia bâj vendin në çerdhen time të madhe. Aty i çoj me ngranë e me pi si âsht mâ mirë. Unë kështu kisha me thanë.

— Na e m...

Ende pa vendos cilit shpend me ia plotsue dëshiren, që ta marri me u kujdesë dhe me e rritë Zogun e njeriut, bishtkuqja rojtare, ajo bishtkuqe, që ruente në maje të mështekës, nis me cimcimue me të madhe:

— Po vjen Ujku!... Mshifuni!...

Ujku delengranës, me sa fuqi që kishte, vraponte për në drejtim të strofakut. I kishte dalë gjuha nji kuti. Kurse përmbrapa çonte tym e pluhun prej vrapit. Mu kur duen me ia ngjitë foshnjes me e marrë me vedi, „bërrr", shafitet diçka zgurojes së shkambit. „Vauuu", — ushton diçka malit. E ato, të frigueme tepër, mëshifen shkurravet. Zogu i njeriut iu mbetet. I kaplon frigë e pamasë. „Oh, që po don me mbarue kërthini i mjerë!... Oh, që po don me mbarue kërthini i mjerë!... Menjiheri kanë me iu ngulë në trup dhambët e mprehtë t'Ujkut!..." Shastriset Erëmira. Shastrisen shpezët.

Ujku Delengranës mbërrin.

Ende pa pushue së dihatuni, nisë me dyshue:

— Rrau, rrau!

— Dikush ka qenë në strofakun tim!

— Rrau, rrau!

— Ta kisha nxanë kend në strofakun tim!

Edhe ia ngjet çongël Zogut të njeriut e mbërthehet me ia çue Plakës Ugurzezë.

— Delniii!... Delengransi muer Zogun e njeriut me vedi! — lajmëron bishtkuqja rojtare.

Dalin të gjitha.

— Ëëëë! — endëllojnë njizanit... E paska marrë Zogun e njeriut!... Ka çue me e pré në ndonji thertore!... Ëëëë!...

Erëmira urdhnon Xinxaren:

— Mule, lyju mbrapa ku po e çon !

Kurse ajo bishtkuqja rojtare nuk luente fare prej mështeke. Vetëm kundronte drejtimin e Ujkut Delengranës.

— Qe, ia ka mbërrijtë te Lisat e Qyqes!... Duket edhe pluhun kah çon.

Kurse Xinxarja u jep krahëvet sa mundet. Drejtohet mu kah Lisat e Qyqes. Fluturo, fluturo, e mbërrin Ujkun.

Dikur, Ujku ndalet. Ndalet para kasollës së Plakës Ugurzezë. Xinxarja bjen mbi nji shelnje të krasitun edhe nuk ban zâ. Me ndejtë edhe gjithë ditën aty, nuk mundte me e pá kush prej bilashnjoku. Vetëm shiqon. Vetëm përgjon. E Delengransi lëshon Zogun e njeriut prej gojës në tokë edhe ban zâ:

— Oj Plakë!

— Hoaj!

— Del nji herë, oj, del!

Del Ugurzeza ashtu me duer të përvjeluna se sa e kishte gatue bukën melekuqe e kah e shtjen ndër saç.

— Qe plakë Zogun e njeriut! — Kur t'i mbushi pesëmbëdhetë vjeç, po nuk ma qite dikund me e ngranë, unë, nji nga nji, kam me t'i pre delet e tua, çdo ditë!... A more vesh?

— Mos kij gajle, o trimi i malit !... Ndera ka nderën, o trimi i malit!...

Delengransi, mbasi i pishkullon edhe diçka në vesh Ugurzezës, menjiherë kthehet pse, kush e din! — kishte ndonji punë të madhe.

Kurse Ugurzeza kap Shpendin para duersh edhe e shtjen në qeler.

Xinxarja, për sa çel' e mshel syt, mbërrin për ku e pritte Erëmira dhe shpezët tjera.

— A e dini at kasollën në Gryken e Pishtahut? — pyet Xinxarja dihatshëm prej fluturimit të shpejtë.

— Ku jeton Plaka Ugurzezë?

— Eh, po.

— Ani?

— Ani Plakës Ugurzezë ia dorzoi Delengransi Zogun e njeriut.

— A folën gjâ? — e pyet Erëmira.

— Po, qe po ju tregoj. Unë zuna vend mbi nji shelnje, a dini? — mbi nji shelnje plot me bilashnjok, mos të më shofin. Edhe... Vetëm shiqojsha. Edhe... Vetëm ndëgjojsha. Qe çka i tha Delengransi Ugurzezës, e cila i kishte syt me maje: „Qe Plakë Zogun e njeriut!... Kur t'i mbushi pesëmbëdhetë vjeç, a more vesh? — kur t'i mbushi pesëmbëdhetë vjeç... po nuk ma qite dikund me e ngranë, unë... nji nga nji... kam me t'i pre delet e tua, për çdo ditë!..." Në fund edhe i pishkulloi diçka në vesh, por se çka i tha, nuk e dij.

— Mandej?...

— Mandej Ugurzeza iu përgjegj: „Mos kij gajle, o trimi i malit!... Ndera ka nderën, o trimi i malit!..." Mâ në fund, Ujku Delengranës u kthye, kurse Ugurzeza muer Zogun e njeriut para duersh edhe e shtini në qeler.

— Nji herë për nji herë paska shpëtue Zogu i njeriut!... Rrnoftë Zogu i njeriut! — brohorisin prej gëzimit të gjitha shpezët.

Kurse Erëmira vendos të kujdeset për tê deri sa të bâhet kambë e dorë.

VII

QELERI I HATASHËM

Sa i hatashëm ishte qeleri, ku e shtjen Shpendin Ugurzeza !... I hatashëm sikurse Ugurzeza !... I zi futë, futë prej blozës. Kishte vetëm nji dritare të vogël mezi me u përbî edhe rrezja e diellit.

Me ato mure të mbushuna me këmisha gjarpijsh e bollash, me lugë shtrigash, me pupla korbash e qyqesh, me dhambë ujqish e bishta dhelpnash, me të hŷ mnera, në zemër veç me i pá me sŷ. Lene mâ me jetue veç nji gjysë dite mbrenda.

Ugurzeza, para se me e zgataraqë Shpendin, çohet e i hjek teshat e del lakuriq. Ashtu, paturpsisht nxjerr trupin e saj si gogallë, para syve të foshnjes. Mandej nis me e zgataraqë dhe, me duert e thata e të ftofta sikurse akulli, ia përshkon trupin prej ballit e deri te gishtat e kambëve, tue hungurue me këto fjalë të çuditshme e të pakuptueshme :

— Këmisha e gjarpnit: garragaç!... Këmisha e bollës: garragaç!... Qe dhambi i ujkut: garragaç!... Qe bishti i dhelpnës: garragaç!...

Mandej i sillet rreth e përqark foshnjes tue e kapërcye edhe shtatë herë kryq. Edhe, mbasi ia lëmon trupin me nji copë këmishë të gjarpnit, at copë këmishe e hudh në zjarr. Uh, sa erë e keqe nis e përhapet!... Aty foshnja ia nis e qan. Sigurisht, era e keqe ia vret hundëzen e vogël!...

— Eu, eu! — zemrohet Ugurzeza. — Tash don me nrganë! — i thot, edhe çohet e ia ban do tirit prej llokatiqi.

Mirëpo, çfarë tiriti se!... Klysh bushtre me pasë qëllue e me ia qitë me e ngranë, i kishte ardhë me vjellë. Lene mâ nji foshnje e posalindun.

— Ue! — Ue! — Ue! — qanë Shpendi.

E Ugurzeza i jep tirit me garuzhdë. Don me ia nxanë frymën me garuzhdë. Don me ia nxanë frymën e vogël të Shpendit, i cili gjithsesi mundohet me u mbrojtë prej garuzhdës, prej tiritit, prej erës së keqe e prej Ugurzezës.

Mâ në fund lodhet. Këputet. Edhe e rrok gjumi. Pranë tij mbyll syt e kuqrrimtë edhe plakucja e flen.

Nana e zezë për Shpendin e zi!...

Të nesrit, pa bâ vi drita, Ugurzeza çohet. Ashtu ngrihej çdo ditë të motit. Shpendin e len fjetë. Ndoshta tue andrrue diçka!... Ndoshta tue andrrue Delengransin kah don me ia futë me zor në gojë copën e llubinës!... Ndoshta tue andrrue qingjngransit kah i bijnë me shputa të kambëvet, kah duen me ia futë me zor në gojë mishin e deles!... Ndoshta tue andrrue tamblin e ambël t'Erëmires.!... Ndoshta tue andrrue tiritin, garuzhdën, Ugurzezën!... Ku me dijtë?... Shpendi flinte në gjumin mâ të randë.

Kur, pa pritë, pa kujtue! — Shpendit ia lëmojnë fytyrën e vogël dy duer të reja e të vokta. Ishin duert e nanës së pyllit, Erëmires, e cila gjithë natën kishte hjekë të zezën, deri sa gjen at kasollë, ku ndodhej Zogu i njeriut, me mbërrijtë e me i dhanë gjî. Ajo kishte vendosë me e rritë e me e bâ kambë e dorë Zogun e njeriut. Por, tinëz... tinëz Ugurzezës... tinëz asaj shpendkeqje... asaj zemërlige...

*
* *

Kështu, ndonse i kërcnuem Shpendi, i truem dhe i mallkuem prej Ugurzezës, sepse nuk donte me ia pá me sy tiritin e saj, ai prap rritej. Dita më ditë rritej prej gjiut t'ambël t'Erëmirës.

Mbas javësh, muejsh, mbas nji vjeti, dy vjete, nis edhe me dijtë, edhe me folë. Tash nis me e micrrue edhe bukën melekuqe. Nis me e shijue edhe tiritin, edhe llokatiqin.

Si mbushë tri vjeç, Ugurzeza nis me e marrë edhe me dele. E, ndërsa ajo ruente delet, Shpendi hajt, hajt,

vraponte mbas fluturash pikaloshe. Ato për çdo vjet kishin me ia prû mbi krahë pranverën e bukur. Këput llojlloj lulesh. Hyn deri në gju çutrravet. Ndëgjon si turrlojnë turrecat, si kukojnë qyqet, si krrokasin korbat. Nis me imitue, me blegërue si delja, si qingji. Çdo gjâ nis me e njoftë dhe me e dijtë në rrethin e tij.

— Mos brit se po m'i tremb delet, he pret zoti nafakën, o i mbetuni për të keq! — e truen Ugurzeza, kur ai bërtet ndonjiherë kah luen.

E rrah, shum herë edhe pa pikë faji. E frigon me taramada, me shaureta, me egërsina të pyllit, me gjithçka e frigon. E ai, uh! — sa frigohej!... Nuk kishte faj!... Fëmi!... Shpeshherë nuk i jep edhe bukë.

Megjithatë, Shpendi prap e donte Gogën, se Gogë e thirrte Ugurzezën. E merrte me të mirë. I laritej. Donte me e përqafë, e ajo e shtynte, për çkado e shtynte.

Kështu Shpendi kalon ditt e para të jetës me Ugurzezën. E ajo ia numronte nji nga nji, çdo ditë. Frigohej shpirtzeza mos po i kalon dita, kur kishte me ia dorzue Zogun e njeriut Ujkut Delengranës.

Kurse ai gjaksuer mali për çdo ditë që kishte me ardhë e me trokitë me shputë të kambës në dritare e me pyet Ugurzezën:

— Rrau, rrau!

— A po rritet Zogu i njeriut?...

— Rrau, rrau!

— A po majet Zogu i njeriut?...

VIII

VETMIJA

Tevona, në vend t'atij voglushit të dikurshëm, tash Shpendi ishte rritë... Ishte rritë e bâ kokrra e djalit. Rrallë mujshe me ia gjetë ndonji mocanik, që të kishte lëshue shtat sa ai.

Me të nandë pranverat e jetës së tij, a dini sa dukej? ... Kurrgjâ mâ i vogël se trembëdhetë vjeç. Flokët e gështejtë, të lëmuet si mëndafshi, ia kishin kaplue tanë ballin e qafën. Gëzofi prej lëkurës së deles, të cilin e ngrihte zhag e mezi e çonte sa ishte mâ i vogël, tash i binte deri në gjû, rrafsh deri në gjû. Me tëlinda të lîjta asnjiherë nuk ulej në pluhun. I mbante pastër, shum pastër. Rrogzinat i palonte me kujdes n'opanga, të cilat, kur i mbathte, i lidhte kuk për kambë. Hec e dathju ato mandej.

Kujdesi për shum punë të shtëpis, nuk e lente të qetë. Edhe në pikë të natës ngrihet nga nji herë me i shique delet si janë, mos âsht ndonji e sëmundë. U qitte ushqim. U pastronte torishtën. Gjithfarë punësh kryente.

Kështu Ugurzezës iu kishin lehtsue shum punë. Ajo vetëm gatuente bukën melekuqe, milte delet e me tamlin e tyne nxinte djath, tëlyen e i mbushte qypat e çeberret e zbrazta.

Shpendit i vinte turp me e nxanë rrezja e diellit në të shtrueme. Ishte bâ herak i madh, si gjel. Me ferk të dritës lëshonte delet e i ruente si mâ i miri barí.

— Ci, Roshan! — ndiellte vetëm dashin, që i kishte qëllue me katër brina, e delet tjera të gjitha i shkojshin mbrapa.

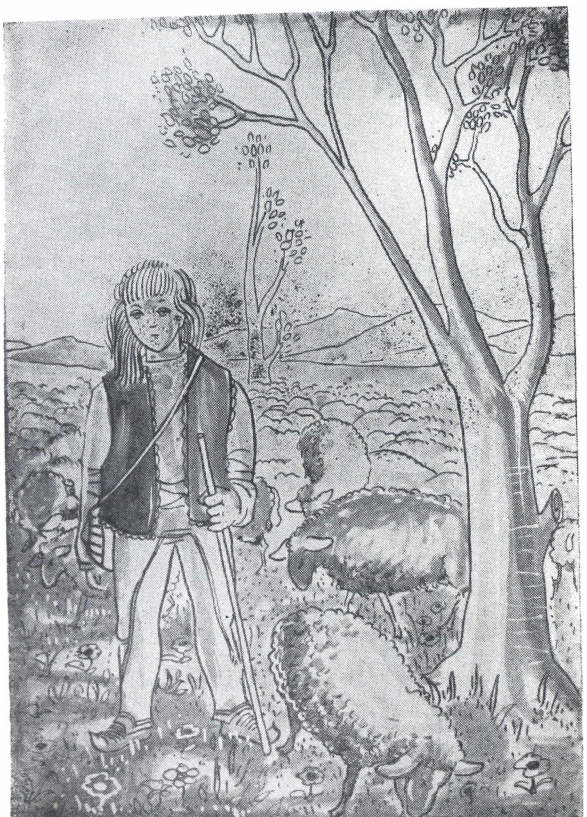

Mirëpo, nuk i mjaftonte tjetër me i mbajtë vetëm Rrahut të Thatë, kah i kishte kullotë deri atëherë Ugurzeza. Shpendi kërkonte me gjetë kullosa sa mâ të mira, sa mâ me shum bar.

Çka kishin me kullotë delet Rrahut të Thatë? ... Veç hîtha, kakuda e madergona. Çudi si kishin qëndrue deri atëherë, ashtu, asht e lëkurë, si gëzholla, prej barit të lig.

Por, me Shpendin fillojnë mejheri me u këndellë, me iu vetue leshi i lëkurës. Ai i donte ato, i donte me gjithë zemër, me gjithë shpirt. Asnjanës „dreqi të hangërt" nuk i thonte, se mâ me i rrahë që kurr se kurr.

*

* *

Mirëpo, Shpendin e mundonte diçka: vetmija. Ajo ishte e keqja mâ e madhe për të. E idhtë âsht vetmija për njerzit, pra, e idhtë ishte edhe për Shpendin, i cili nuk kishte me kend të shoqnohej, me kend të luente e t'argtohej. Prej Rrahut të Thatë shifte larg njerëz, të cilëvet nuk kishte guxim t'u afrohej. Do ta coptonte Goga. Do t'ia coptonte mishin, sepse i thonte: „Bana e të nxuna se po shoqnohesh me njerëz, të cilët nuk i due, unë të mbyti, ta ha mishin me dhambë! ..." E ai frigohej prej Gogës, frigohej si prej farë përbindshi. Frigohej se e rrihte me lograçë, nuk i jepte me ngranë, nganjiherë edhe gjithë ditën, gjithë ditën.

Megjithatê, Shpendi i harronte të këqijat e Gogës. Vetëm diçka nuk i largohej: vetmija. Natë e ditë e kalonte tue mendue: „A mundem me u shoqnue vetëm me delet? ... Vetëm me drujt e pyllit? ... Vetëm me qiellin që kam përsipër? ... Shum larg âsht qielli prej meje! ... Oh, vetmija ime! ... Delja ka delen, lisi pyllin, zogu zogun, Shpendi askend, askend ... Sa kisha me i dashtë shokët!... Ditt më janë tepër të gjata, nett edhe ma të gjata! ..."

Shef nji bubrrec kah endet qyqe vetëm nëpër nji bujashkë të madhe. Kush e din pse endej ashtu i vetmuem! ... pa shokët e tij bubrreca. E shpendi syllit mirë në të. Përcjell çdo lëvizje të bubrrecit nëpër bujashkën e madhe. „Hej ti bubrrec, bubrrec i mjerë! ... Më thuej, prej kujt more shembull t'endesh i vetmuem, të kalosh

jetën në vetmi? ... Nxierre gjuhën e më thuej si njeri, si e kupton ti kështu endjen e çendjen tande të vetmueme? ..." Por, bubrreci nuk kishte si t'i përgjigjej, pse ishte bubrrec si të gjithë bubrrecat tjerë. E Shpendi urrente bubrrecin e vetmuem. „Ah, kështu m'urrejnë edhe mue njerzit, — thot Shpendi. Mendojnë se më pëlqen vetmija, se nuk më pëlqejnë njerzit sikurse Gogës. Por, jo!... Ose unë, ose vetmija! ..."

— Be, be! — blegëron n'at çast gërthitshëm nji dele.

Shpendi vrapon mejherë të shofë çka ka.

Kur, shef nji çfurk, që kishte ngritë kryet përpjet e donte me ia ngjitë deles në turî.

Shpendi, për sa çel' e mshel syt, i bjen sjeçe çfurkut katil e ia ndrydhë kryet.

*
* *

Nji ditë prej ditësh, Shpendi ban zemrën guri edhe delet i çon shum larg prej Rrahut të Thatë. „Le të më bâjë çka të dojë Goga!" thot vetë me veti Shpendi. I çon dikund ku ishte pashtraku i huej.

Oh, sa gëzohet kur shef aq shum bar, deri në gjû, deri në gjû. „Kanë me u kënaqë delet e mija" Edhe ua lëshon kryet të kullosin.

Kur:

— O djali Ugurzezës, trembi delet prej pashtrakut tonë! ... Çoj andej kah i ka kullotë shtriga jote! ...

I bërtet me zâ të naltë nji bari. Kurse nji tjetër pranë tij, kishte vû mbi krah nji sjeçe të trashë e me guxhullum e vetëm shiqonte. Njani e kishte emnin Sjap, tjetri Losh. Që të dy ishin barij, por xarnavela.

Kurse Shpendi ende nuk i kishte mësue mirë të gjitha punët e njerëzvet. Ai dinte ku e ka cakun dielli të prendojë mbrapa malit e mandej të vijë nata. Dinte se shpezët janë të lira, kur duen fluturojnë, kur duen bijnë mbi pemë e lisa, kur duen bien mbi tokë. Por, nuk dinte se njeriu del e i thot njeriut: „ndal, këtu âsht e imja! ... Këtu nuk âsht e ytja ... Prapou! ..."

— Pse me i trembë, bre? — pyet Shpendi.

— Trembi delet prej pashtrakut tonë! ... Çoi andej kah i ka kullotë shtriga jote! ...

— Jojo! — përgjigjet Shpendi.

Kur, të dy barijt marrin turr e te Shpendi.

—Pse nuk i tremb delet, a? . . .

Sa munden i bijnë shuplaka fytyrës. Kurse delet i ndejnë për toke tue iu ra sjeçe me guxhullum.

— Epet shtjeri këtu, epet! — i thonë dhe ikin.

— Nuk kam dijtë! — qanë Shpendi.

Edhe mâ tepër i dhimben delet. Bile njanës prej tyne i kullonte gjak ballit të çamë. Ashtu me dënesë nis me i mallue Rrahut të Thatë. E deles së plagueme i ven bar saruzhze në plagë që t'i shërohet.

Kur kthen në mbramje në kasollë, i tregon fillë e për pê Gogës çka i ka ngjâ. Se si e kanë rrahë barijt, se si i kanë thanë djali i shtrigës.

— Ehe, i mbetuni për të keq, o! — gup, — i bjen sa mundet lograçë shpinës. — Ehe, edhe ti je si ata! — gupe, gupe! — sa mundet e zhden lograçë. — A i çon tjetër andej? — kap, — ia ngjet me dy dhambë në kofshë të kambës e prap lograçë.

— Kurr nuk i çoj tjetër! — shqirret Shpendi prej vajit e dhimbjeve.

— Epet çoj, epet çoj! . . .

Mirëpo, aq i bâhet Shpendit.

Shpendi donte shokë. Shokë. Shokë.

Jo vetmi.

IX

BARIJT THËRRASIN SHPENDIN

Pika e zhegut.

Të gjithë barijt janë mbledhë në mriz. Pushojnë, qeshin, kuvendojnë, e nuk kanë frigë se po u hyjnë gjâja në dam. Delet janë rrasë njana mbas tjetrës nëpër hije shelnjesh e nuk iu duket kryet fare. Mezi marrin frymë prej vapës. Lopët janë futë deri në gjû gjirit e vetëm bishtin e luejnë me i trembë mizat. Dhit kanë hypë edhe degëve të vidhave të mëshifen sa mâ tepër prej zhegut.

Leka, barí shtatgjatë e i damë në shej prej të tjerëvet për mend e zemër të mirë, âsht shtrî në kokërr të shpinës në hijen e nji vidhi të vjetër, ka lidhë të dy duert mbas qafe e këputet së qeshuni kah ndëgjon Ukën tue vërritë si dhi. Të gjithë qeshshin me tê. Ku qëllonte Uka, gjallnonte gazi e mahija. Pa tê nuk bâhej në logje barijsh.

Mâ tutje nis me tregue Kingji çka kishte hjekë mbas lopës, të cilën ia kishte rrokë xekrri. Ia kishte tretë gjithë malit dhe mezi e gjen. Krejt tëlindat e xhemedanin i kishte shqye nëpër ferra. Për krejt këtê ishte fajtuer Loshi, nji guxhanjak i vërtetë, që ka zanë vend aty diku në hije e vetëm ndëgjon. Ai ia kishte ndjellë xekrrin lopës.

Xekërr valë, valë
guri lehtë
bishtin përpjetë!
Xekërr, xekërr!

Ia ban lopës. E lopa merr malin, don me e coptue xekrri.

Pranë Loshit ndodhej Sjapi. Që të dy ishin shokë, sepse u ngjajshin macavet grindavece. Ken e zejshin mâ të vogël, shpirtin dojshin me ia nxjerrë. Sjapi e Loshi patën rrahë Shpendin. Po, pse kishin qëllue të dy së bashku e zanë atê pak mâ të vogël. Ani ua kishin frigën atyne që ishin mâ të mëdhaj si Lekës, Ukës, Dashit e të tjerëvet se gjâ nuk kishin me lanë pa bâ.

Ndërkaq bjen llafi edhe për Shpendin.

— Çka ju merr mendja djalin e Ugurzezës, bre? — pyet Leka. — Duket se âsht shum djal i mirë, si mos me qenë i Ugurzezës!...

— Aaa, shum djal i mirë! — thot Dashi.

— A ta thërrasim të vijë edhe ai në pashtrakun tonë?

— E thërrasim.

Të gjithë pajtohen me e thirrë. Të gjithë dëshirojnë t'ishte edhe ai shoku i tyne. Vetëm Sjapi e Loshi ishin cucrrakue e u binte në mend e keqja që ia kishin bâ. E keqja e vret shum njeriun. Edhe kur âsht mâ i lumtun e i bjen në mend e keqja, që mund t'ia ketë bâ dikujt, i pik në zemër helmi: tak, tak, tak! Edhe nuk e len me pá ditë. Kështu ishte edhe puna e Sjapit dhe e Loshit. Shpendi ishte i mirë. Edhe prej së largut dukej se sa i vlefshëm mundet me qenë.

— Kush po shkon? — pyet Leka.

Çohen Dashi, Luli e shkojnë fill te Shpendi.

Ai, kah u rrin delevet përpara, kur shef se po i afrohen barijt, nis me dyshue mos ka me i ngja sikur para disa muejve. Bile afron pranë vedi edhe nji hû, që të mbrohej në rasë nevoje. Mirëpo, ja sa ambëlsisht e përshëndesin barijt:

— A po kullosin, o bariu i mirë?

— Po kullosin ngapak, a mujtët? — ua kthen Shpendi.

Edhe ulen.

Për gjithçka nisin me kuvendue njani me tjetrin. Se si duhet e sa duhet me u kujdesë për delet. Si duhet me i mbajtë dimnit. Çfarë ushqimi me iu përgatitë për at stinë të ftoftë e shum gjana të tjera.

Shpendi nis e gëzohet. Nis e i hapet zemra me ata dy shokë, të cilët kishin ardhë me e vizitue. Ishte hera e parë për Shpendin që kuvendonte ambëlsisht me njerëz sikurse ishte edhe ai.

— Sa i due shokët! — thot Shpendi.

— Do të vijsh me ne mbas tashi? — i thonë Dashi e Luli.

— Me plot dëshirë!...

— Eja me ne çdo ditë!... Na i duem shokët e mirë, lojnat, gëzimet, delet, kullosat e mira për dele, mrizet, gurrat, livadhet, pyjet e çdo gjâ që na gëzon, çdo gjâ që na gëzon... — Eja me né çdo ditë! — i thonë Shpendit të dy barijt dhe çohen e shkojnë.

Sa gëzohet Shpendi!... Veç që nuk fluturon.

Të nesërmit merr delet e pupa-pupa andej kah shokët tjerë barij. Pupa kah ato vende, ku, prej Rrahut të Thatë, nuk ndëgjonte gjâ tjetër përveç zanit të gëzimit e të dashunis.

Po të dinte Ugurzeza do ta shqyente si zogun, do ta hante pa pjekë.

Mirëpo, ai nuk ishte i marrë me i tregue.

X

TURRECJA

Nji ditë, Shpendit, Sjapit e Loshit u bjen shorti me ndejtë anash mos me i lanë delet me hy në dam. Sjapi e Loshi kishin sjeçe me guxhullum dhe nga nji xhelit me gjuejtë shpezë. Kurse Shpendi kishte vetëm nji thupër të hollë frashni sa me i frigue delet, kur nuk duen me ndëgjue.

Dita ishte e bukur, e kthjelltë si loti. Çupurliqet ia thojshin kangës në kupën e qiellit. E delet kullotshin, kullotshin. Nga nji besa donte me zgjatë disi qafën e me ia ngjitë ndonji fije të grunit, por sjeçja e Sjapit ia termekte kryet. Sjapi e Loshi siellshin pa mëshirë mbi delet. I këputshin në rruzë.

Ndërkaq:

— Mos lueni! — bërtet Sjapi.

— Pse? — pyet Loshi.

— Xhelitat gati!...

— Për ku?

— Për at turrec, që do t'ia hamë mishin.

— Shum mirë! — pret Loshi dhe bâhen gati me e gjuejtë turrecen e mjerë, e cila sa kishte ra mbi çerdhe e kah i ushqen me krymba zogjt e saj cupullaka. Sa kishin dalë prej lëvozhgës së vés. Sa kishin pá dritën e jetës. Hapshin gojën e i përbîjshin me andje krymbat, që ua lëshonte çkllak me sqep nana e tyne, turrecja. Orë e çast delte e iu binte ushqim. Ajo vetëm për ta jetonte ato ditë. Zemra e nanës âsht shum e butë për fëmijt e saj.

Kurse Sjapi e Loshi kishin vû për faqe xhelitat e drejt kah turrecja.

— Moni! — u bërtet Shpendi. — A shifni se i ushqen zogjt? .... Çka kanë me bâ pastaj zogjt jetimë pa nanë?...

Mirëpo, kush me ndëgjue? ... Sjapi e Loshi?

Me nji „zhgrih!" — lëshohen dy shtiza të mprehta.

Oh, fatkeqsi! ...

Që të dyja ia ngjesin në krahnuer turreces së mjerë. Ashtu e plagueme randë e kah i kullon gjak krahnori, bjen mbi tokë. Për nja dy-tri herë përpëlitet me i dhanë vedit me fluturue, por pa dobi.

Ende pa mbërrijtë Sjapi e Loshi me e zanë të gjallë turrecen, ajo ngordh.

Shpendit zemërbutë i shkojnë dy pika lot prej dhimbje. Kurse dy shokët e tij qeshin prej gëzimit, që vranë turrecen me ia hangër mishin, pa mendue se lanë dy zogj jetimë, pa nanë.

Nata pa hanë. Zogjt e mjerë pa nanë.

XI

SQEPKUQI

Nji dimën bjen borë e madhe mos me u mbajtë në mend. Degët e pemëve, të lisave, nji nga nji thehen, të plâjuna prej saj.

Ftrrêjt e borës ia bâjnë të pamundshme rrugën udhtarit. Llavat e ujqvet bahen të rrezikshme për gjithkend.

Bahet aq të ftoftë i madh, sa edhe shkambijt plasin prej ngrice. Shpezët dhe gjeja e pyllit nisin me ngordhë nji nga nji prej së ftofti dhe urije.

— Uh, ftoftë!... Uh, mërdhina! — thot Ugurzeza. Cakllon prej së ftofti. Të dy dhambët, që i kishin mbetë, si dy dhambë gërhanësh, duen me i dalë prej goje. Don me iu ngri edhe ajo pikë gjaku, që i kishte mbetë në zemër. Vetëm shalakuqej buzë oxhaku. Donte me u djegë, me u pjekë.

Shpendi del rrallë jashtë kasolle. Del vetëm sa me iu qitë ushqim delevet edhe pupa në qeler.

Aq dimën i pamëshirë bâhet.

Mu ato ditë troket dikush, tak, tak, tak! — në dritare të kasollës.

Del Shpendi. Shiqon, nuk shef gjâ. I bjen rreth kasollës, nuk shef gjâ. Prap hyn në qeler, tue i hukatë duert prej së ftofti.

— Tak, tak, tak! — troket përsëri dikush me sqep dhe ikë e bjenë mbi shelnje.

— Eu! — ban Shpendi.

Përsëri çohet e del.

Kur, çka me pá? — mbi shelnje shef sqepkuqin. Ishte kah ngrihet, kah ngrihet prej së ftofti. Asgjâ nuk kishte ngranë. Asgjâ nuk kishte me ngranë.

— Mëshirë, o njeri! — duket se âsht tue thanë.

Shpendi menjiheri e kupton.

Hyn në qeler edhe, tinëz Ugurzezës, mbledh do drudhëza të bukës melekuqe e del ia gjuen.

Sqepkuqi mbledh drudhëzat e bukës melekuqe, lëshon nji farë zani edhe fluturon pa shêj, pa dukë.

Vonë dikur merr vesh Shpendi si kishte falnderue sqepkuqi në gjuhën e vet:

Mali me malin përpiqet
o i biri i njeriut!
T'mirën ta kthesha me t'mira,
o i biri i njeriut!

XII

PLAKU I LIQENIT

Nji ditë prej ditësh, Shpendi çohet shum heret. Shum edhe mâ heret se ditëve tjera. Pikë së pari u qet delevet me ngranë, mos t'ua bajë dertin. Mandej mbushë tarçukun plot bukë melekuqe, merr me vedi latushën edhe niset për dikun, ku, kaherë e kishte bâ mend me shkue: për në qytet.

Rruga ishte bukur e gjatë deri atje. Plot çutrra prroje, lumej, kodra, brigje, pyje. Plot ferra, egërsina, vuejtje, mundime. Por, edhe pse të gjitha këto, nuk mund t'ia ndalshin hovin Shpendit, që tash ishte rritë e bâ nji dakol i vërtetë. Që donte me e pá edhe qytetin, për të cilin kishte ndëgjue prej shokëvet barij se âsht shum interesant, shum interesant. Se atje ka frushka të mprehta, brisqe me lloj-lloj unojash të shkrueme, cirilaka, filikaça e gjithçka të duesh tjetër.

Hec, hec; hec, hec.

Asnjeri nuk shef. Asnjeri nuk i bjen me e përshëndet: „mirë dita!", apo, „au lodhe ?".

Veç toka, qielli e Shpendi.

Kur, kah ban me iu ngjitë nji kodre, qe nji druvar, i cili kishte ngarkue gomarin me drû e kah zdirgjet për në shtëpi. Copël më copël ishte shqye teshash prej malit, mos me pasë ku me ia lidhë kund qindpaqin. Gomari kah këputet prej barrës së randë të drûve.

— Po, a u lodhe, more bektar? — e përshëndet Shpendi.

— Jo fort, jo, — përgjegjet druvari.

— Po, a ke tjetër zanat përveç këtij?

— Quks! — ia ban druvari gomarit edhe e ndal. — Jo, — i përgjegjet Shpendit. — Nuk kam kurrfarë zanati tjetër.

— A po mund mbahesh?

— Eh, more djali i ri, fshan druvari, — kisha me t'u përgjegjë, por nuk dij a kishe me më besue.

— Hê!...

— Me këtë gomar drû, — vazhdon druvari, — mbajë vedin, laj borxhët dhe jap pare me fajde.

— Si?...

— Mbaj vedin, laj borxhët dhe jap pare me fajde.

— Nuk muj po i bij në fije, o baci lok!... Hajde se mbajke vedin, por si mbërrijke me la borxhët e edhe me dhanë pare me fajde?!...

— Mâ gjatë nuk kam kohë me të tregue se jamë lodhë. M'âsht lodhë edhe gomari. Por, ti tek je tue shkue drejt kësaj rruge. Kur të bâjsh me ra në rrafshin e përtej kësaj kodre, ke me pá nji lkê... Bregut t'atij lkêni ke me pá edhe nji peshkatar plak kah zen peshk. Pyete atê se ai ka me të tregue! Mundesh me e pyet edhe për çka të duesh tjetër, se âsht shum i mençëm! — edhe „ush, ush!" —i grahë gomarit e niset.

— Mirë u pafshim, pra! — e përshëndetë Shpendi.

— Paç rrugën e mbarë! — ia kthen druvari.

*
* *

Si mbërrini në maje të kodrës edhe ban me u zdjergë teposhtzës së saj, qe liqeni. Pak mâ tutje shef edhe peshkatarin plak tue zanë peshk. Drejtohet fill kah ai.

Si i afrohet mirë, e përshëndet:

— Punë e mbarë, o peshkatari plak!

— Të mbarë paç, o djali i ri!

Flokët dhe mjekrrën i kishte bardhë si bora. Ashtu, me at pleqni të thellë, zinte peshk dhe fitonte kafshatën e bukës. Gati tanë jetën e tij e kishte shkri brigjeve t'atij liqeni. Edhe uji, edhe peshqit, edhe brigjet, edhe shpezët, edhe ştinët e ndryshme të vjetit e njifshin. Për tetëdhetë

vjetë me radhë lante flokët dhe mjekrrën me ujin e atij liqeni.

Aty, buzë liqeni, kishte kasollën e bukur e të pastër. Jetonte i vetëm në paqën dhe qetsin e asaj natyre të bukur, rrallë kund me u gjetë. Për të gjitha llojet e peshqvet dinte të flasë. Cilët peshq rriten mâ shum. Si shumohen. Cilët e kanë mishin mâ të shijshëm. Vruta zinte mâ së paku. Kurse qefuj, mrena, mlysha, lavrakë, sa të duesh. Ishte i ndamë në shêj për mendje të hollë. Edhe prej katundevet mâ të largta vijshin me u këshillue me tê, me ua da pleqnin për nji punë ose nji tjetër.

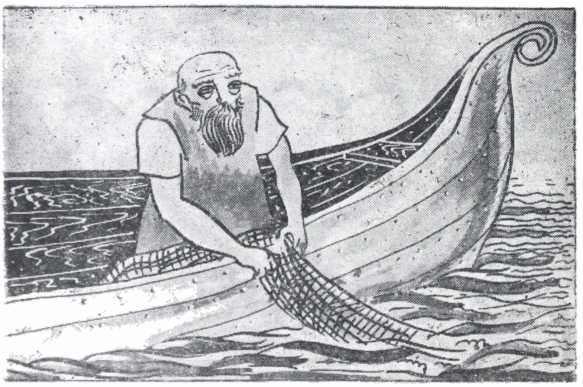

— Hajde, — i thot Shpendit, — ulu e mirë se të ka qitë rruga këndej pari.

— Qofsh me nderë e jerzí[1]), o mixhok se nuk mundem. Jam nji udhtar, që më pret rrugë e largët. Por, a ban me ma nda nji pleqni.

— He, qoftë e mira!...

— Në djergën tjetër të kësaj kodre, pashë nji druvar, të cilin e pyeta: „A po mund mbahesh më këtë gomar drû?" e ai m'u përgjegj: „Me këtë gomar dru mbaj vedin,

[1]) njerzí

laj borxhët dhe jap pare me fajde." Mâ tutje nuk pat kohë me e zgjat, pse e shifsha edhe unë se ishte lodhë. A ban me më tregue si ka mbrrijtë me la borxh e edhe me dhanë pare me fajde?

— Heee! — mendohet pak peshkatari plak, lëmon nja dy-tri herë mjekrrën e bardhë edhe nisë e përgjigjet. — Sepse mban vedin, mundesh me e dijtë. Por. pse lajka borxh, ai mbajka babën, që dikur e ka rritë e bâ kambë e dorë. Jepka edhe pare me fajde, sepse mbajka cullët, që kur të rriten kanë me ia kthye.

— Shife, shife! — thot Shpendi i habitun.

— Po, ashtu âsht, ashtu!...

— Po me të pyet edhe nji gjâ?

— Hê!...

— A e din Grykën e Pishtahut?

— Aty kam pasë luftue nji herë me agallarët e Brejës. por kam qenë bukur i ri. Nuk i kam pasë as tetëmbëdhetë vjeç.

— Në qafën e asaj gryke kam shtëpin.

— Ku jeton Plaka Ugurzezë?...

— Po.

Peshkatari ndalet nji herë edhe shiqon mirë Shpendin. Ia ngul drejt syt. Pra, përsëri shiqon anash. „Ugurzeza me e pasë këtë farë djali!" Mendon vetë me veti plaku. Ai e dinte kush âsht ajo, sa shtrigë ishte.

— Ani? — e pyet mandej Shpendin.

— N' at kasollë, ku më ka rritë ajo plakë, janë tre qelerë. Në njanin prej tyne hamë, pijmë dhe flejmë, kurse dy të tjerët janë të ndrymë me nga shtatë dryna. Më ka shkue mendja shpeshherë me i çelë, por plaka më ka frigue se aty paska mbyllë taramada me nga shtatë goja dhe shaureta me nga tri krenë e katërdhetë kambë edhe nuk i lijka me dalë përjashta. Shpeshherë edhe m'âsht kërcnue të mos shkoi aty pari. Si ta merr mendja me qenë ata përbindsha?

— Për këtë nuk kam çka të tham tjetër, vetëm mbaj mend nji gjâ!... Kur të jesh mâ guximtar e drynat e atyne qelerëve t'i thejsh me dorën tande, atëherë ke me pá çfarë përbindshash ka me pasë mbrenda!...

— Mâ guximtar?

— Po, edhe ke me pá çfarë përbindshash ka me pasë mbrenda !...

Për nji çast ndërprejnë fjalët. Nji fëllim i lehtë ua lëmonte fytyrat. E Shpendi prap i drejtohet plakut:

— Të lodha shum me fjalë, o mixhok !...

— Pyet çka të duesh! — i thot plaku edhe kap në dorë nji pllymëz që ta rregullojë.

— *Çka âsht mâ e ambël në jetë?*

— *Jeta.*

— *Po mâ e idhtë?*

— *Vdekja.*

— *Po mâ e zezë?*

— *Lufta.*

— *Po mâ e bardhë?*

— *Lirija.*

— *Po mâ e poshtër?*

— *Trathtija.*

— *Po mâ i dashtun?*

— *Njeriu.*

Shpendi, i habitun prej përgjegjevet pleqnare të peshkatarit plak, nxjerr do bukë melekuqe prej tarçukut, ia jep në shej falnderimi dhe e përshëndet:

— Mirë u pafshim, o plaku i liqenit !...

— Paç rrugën e mbarë, o djal !...

Edhe mejheri niset se bukur fort e kishte zanë vonja. Dielli nuk kishte edhe pak e me prendue mbrapa malit.

XIII

NATA NË FRASHNJET

Ishte bâ natë. Errsina e saj kishte mbulue çdo anë. Vetëm ndonji dritë e zbehtë bishtuku dukej aty-këtu prej dritaresh të shtëpijavet katundare.

Errsinë... Heshtje... Kudo.

Yjt vërtet xhixhillojshin në kupën e qiellit, por drita e tyne ishte shum e vogël me ia tregue rrugën udhtarit, të cilit, edhe çufrrat e pyllit, i dukeshin egërsina.

Njerzit, të cilët kishin punue gjatë gjithë ditës në fushë, tani ishin kthye nëpër shtëpija. Bisedojshin. Qeshshin. Dikund i bâjshin muhabet mysafirit, të mos mërzitej. Diku tjetër kishin ngranë heret darkë e përgatiteshin me ra në gjum, sepse kishin me u ngritë të nesrit heret me shkue prap në punë, si përditë.

Kështu ishte edhe me shtëpin e Lulash Dakës prej Frashnjeti. Lulash Daka, nji burrë i vjetër e me rysni në jetë, sa mund i bante muhabet mysafirit të mirë, që i kishte ardhë në shtëpi. E kishte ulë në krye të vendit. I qitte cigare mbas cigarje. Sepse për Lulash Dakën nuk ishte mahi me i ardhë mysafir miku i mirë. Dera e tij ishte e e hapun kurdoherë për miq e dashamirë. Deri edhe për ata, që i zinte nata në rrugë, qofshin edhe të panjoftun. Kurrgjâ mos me gjetë në sofrën e tij, bile bukë, krypë e zemër, po.

E mysafiri i Lulash Dakës nuk ishte kushdo.

Nuk ishte si ndonji tjetër, të cilin e nxen nata në midis të rrugës e fuk hyn diku vetëm sa me e bâ nji konak.

Jo.

Mysafiri i mirë ishte baba i Kumrijes, që e kishte për grue i biri i Lulashit, Kingji. Ishte nji burrë i gjatë, kund nja gjashtëdhetë e sa vjeç, me shum rrudha ballit e fytyrës, që ia diktojshin qartë nji brengë të kahershme. Quhej Bardhec Shpendi, prej Arrnjeti.

Flitte ngadalë, me zâ të qetë.

— A i ke afrue të mbjellat? — e pyet dikur Lulashi.

— Paj, mirë, — i përgjigjet Bardheci.

Ndërkaq:

— Po kqyr në divanhone mos bani zâ kush! — i thot Lulashi Kingjit.

Del Kingji, qet kryet prej frengjijvet të kullës edhe pyet:

— Mos bani zâ kush, oj?

— Më ka zanë nata në rrugë, — përgjegjet nji zâ prej dyerve t'oborrit, — a ban me më bâ vend sonte në konak?

— Prit veç nji dakikë!

Kthehet Kingji shpejt n'odë.

— Nji mysafir, babë!...

— Thirre!

Del Kingji edhe:

— Hajde byrëm e mirë se të ka prû e mira!...

Ishte Shpendi. Mezi kishte mbërri deri aty prej errsinës së natës. Ishte përpjekë në çdo mënyrë ta çajë. Por, çka të bante? — kur as dorën e tij, as gishtat e dorës së tij nuk i shifte prej territ?... Mandej qejt... Uh, sa të vështirë janë qejt e zingjirit!... Gati e kishin shqye... Kingji e çon drejt n'odë të burravet.

— Mirë se ju gjêj, o burra! — përshëndet Shpendi.

— Mirë se të ka prû e mara dhe e mira! — i përgjigjen të gjithë edhe i çohen në kambë.

Mejheri i bâjnë vend.

Nisë të përshëndetet me secilin, njinganji. Ia bijnë legenin, ibrigun e i qesin me la kambë e duer. Mandej i bijnë edhe bukë. Mejheri nis të çlodhet.

Dikur?

— A ban me të pyet si e ke emnin, bre djali i mirë — e pyet Lulashi.

— Shpend. — i përgjigjet.

— Rrnofsh! — e uron Lulashi. E urojnë të gjithë.

Kurse Bardheci, me të ndëgjueme fjalën Shpend, preket disi shum në zemër. Rrudh vetullat edhe don me e ngranë me sy djaloshin, i cili nuk dukej se ka mâ pak se pesëmbëdhetë vjeç. Bardheci, sa herë ndëgjonte se e ka dikush emnin Shpend, i sillej nji kujtim i idhtë i së kaluemes. Nji ngjarje e zezë. e cila ia kishte shtue nji nga nji rrudhat e ballit e të fytyrës.

— Po, sa vjeç je? — e pyet Bardheci.

— Në këtë pranverë i mbushi trembëdhetë.

— Trembëdhetë!...

Bardheci mbledhë kambët, kambëkryq, dhe lëshon syt kah nji dritare e odës. Mendon disi msheftas, mos ta diktojnë të tjerët.

— Kaq do t'ishte djali im Shpendi, — mendon, — rrumbullak kaq do t'ishte. Edhe ai pat lindë në pranverë.

Edhe atij ia pata ngjitë emnin Shpend. Sa emën i bukur !... Sa emën i shejtë për mue!... Ah, sikur t'ishte gjallë !... Edhe ai do t'i ishte rritë babalokut sa ky djalosh... Edhe ai... Ndoshta do t'ishte edhe me mue këtu, te e motra, te Kumrija!... Sa e gëzueshme do t'ishte ajo!... E Shota e vogël e Kumrijes kishte me iu ulë në prehën, me e përqafue, me e miklue e me i thanë, dajë, unë të due shum, shum, sa dora, sa shtëpija, sa qielli... Ah... E këtu, mu në këtë odë, do t'ishin bâ dy Shpenda. Shpendi im dhe Shpendi, të cilin e ka qitë rruga këndej pari. Po, do t'ishin bâ dy Shpenda !...

Vetëm mendon.

Pra, ua lëshon syt të tjerëvet me humbë fërkemë prej mendimevet, kujtimeve t'idhta, që e kishin kaplue.

Ç'të bante?... Ç'të bante?...

*
* *

Vjen koha me ra.

Në njanën anë t'odës i shtrojnë Bardhecit. Në tjetrën Shpendit. Të dyve u shtrojnë postaja të mëdha ogiçësh, plot lesh. Edhe shkojnë nëpër qelerët e tyne tue i lanë mysafirët me natë të mirë.

Shpendi mezi pritte me ra. Uh, sa ishte lodh!... Sa e zinte gjumi !... Por, shifte mysafirin tjetër, të cilit i kishte bâ shum përshtypje emni Shpend. Ai donte të flasë me Shpendin. Të bisedojë me tê. Veç pse e kishte emnin Shpend, pse kishte lindë në pranverë.

— A ban me më kallxue, bre mixhok, prej kah je ?

— Eh, prej kah jamë, — përgjigjet Bardheci, — prej Arrnjeti, katër sahat larg këtuhit.

— A ke ken?

— Kam, shtatë çika.

— Shtatë ? !

— Po, mos deshte me ta dhanë nji? — ia kthen dashunisht mixhoku.

Shpendi skuqet prej turpit.

— Po, Shpend, shtatë çika kam; të shtatat i kam dhanë. Nji e kam të dhanun mu në këtë shtëpi.

— Pa asnji djal ?

— Edhe djal kam pasë. Po, edhe djal kam pasë dikur. Jo veç çika. Edhe djal kam pasë dikurë, që e ka pasë emnin Shpend, kështu sikurse e ke edhe ti. Mbas shtatë çikash më ka pasë lindë. Por, ofshê!...

Nis Bardheci e ia tregon Shpendit punën fillë e për pê si i kishte ngja. Fill e pê. E djaloshi habitet, habitet prej rrëfimit t'idhtë të plakut. Ai kishte ndëgjue deri atëherë për shum ngjarje të ndryshme, por, si kjo kaq e trishtueshme, kaq e pikllueshme, kurr.

— Po, a ke ndëgjue tjetër për tê, o mixhok? — e pyet Shpendi.

— Jo, pse qysh at ditë kur ia kam dorzue Ujkut Delengranës, unë kam humbë shpresën në tê. Qysh atëherë zemra ime pikon helm, xehër. Grueja ime âsht veshë në futë. Tjetër nuk kemi pa ditë të bardha. Kemi mbetë si dy cunga, si dy të mjerë, të pafat.

Ishte bâ bukur vonë. Gjysa e natës. Fikin bishtukun edhe bijnë të flejnë. Që të dy i nxen gjumi.

Dikur, kah feksi i mëngjesit, kur Bardheci ishte në pikën e gjumit, i shtihet andërr nji femën e bukur, nji perrí.

— Bardhec!... Bardhec!... Ngrehu!... Ngrehu!... Shpendi i zemrës tande âsht i gjallë!... Shpendi i zemrës tande âsht i gjallë!... Qe ku tek e ke!... Qe ku tek e ké!... N'odë!... N'odë!... Bardhec!... Bardhec!...

Fjof, i del gjumi habitshëm. Kishte nisë me zbardhë drita. Fërkon syt dhe, kur i lëshon të shiqojë kah të shtruemet e atij djaloshi, Shpendit, nuk e shef. Ai ishte ngritë shum heret e tëfillue për në rrugën e vet.

XIV

SHPENDI, ZOGJT E HAVAKUSHËS DHE GJARPNI

Kambët e Shpendit, të forta si graniti, nuk ndijshin lodhje. Kishte bukur edhe do rrugë me mbërrijtë deri në qytet. Tarçukun e mbante për brezi. Bukën melekuqe e micrronte me kursim, pse kishte frigë mos po i soset.

Mandej çka me ngranë?....

Kurse latushën nuk e luente fare prej krahut.

Hec, hec, hec, hec.

Kur, pa pritë, pa kujtue! — tue kalue pranë nji mreke, ndëgjon nji zâ si të vajtueshëm, nji zâ si me kërkue ndihmë.

— Kê, kê ! — Ké, ke !

Ishte zani i zogjve të Havakushës.

— Të shkretit! — thot Shpendi. Ndoshta nuk kanë nanë e janë untue! — pa të shkoj t'u jap pak bukë melekuqe! — then rrugën e hyn në mrekë, fill kah lisi i mllakut, drejt kah strofullaku i zogjve të Havakushës.

Si i afrohet mirë lisit, çka me pá?!...

Nji gjarpën shum të madh, shum të madh. Kund nja shtatë kutë. I trashë, sa tëpini. Tanë lara-lara. Ishte mbështjellë për trup të lisit e tue e zgjatë kryet tanë mullunga-mullunga kah don me i ngranë zogjt e Havakushës.

— Uh! — ban nji herë Shpendi.

Gjarpni nuk kishte edhe pak e me ua ngjitë.

— Kê, kê! — kërkojshin ndihmë. Para syve shifshin vdekjen. Kurse Gjarpni nxirte thimthin lik nji kuti të gjatë e zi si futa. Plot helm.

Ai gjarpën nuk i kishte pasë lanë në kumtar zogjt e shpezëvet. Ato kishin pasë qenë përpjekë në çdo mënyrë me e mbytë. Por, pa dobi. Ai donte me i çfarosë fare.

Shpendi vështirohet tepër për nji qast kur e shef. Mirëpo, në çaste rreziku a ban me u frigue?...

— Jo, — i jep zemër vetëvedit Shpendi. — Nuk duhet me u frigue. Duhet me e bâ zemrën gur, gur. Kush nuk të bâhet mik, kur e ndihmon në çaste rreziku? Gjithkush... Gjithkush . . .

Edhe t'ia ngjet mirë latushës me dorë të djathtë.

Gjarpni fillon me dyshue diçka. Fillon me dyshue në nji farë rreziku. Zgjat kryet. E përdredh herë në nji anë,

herë në tjetrën. Nis me i çlirue rrathët, me iu gjuejtë Shpendit. Në vend të zogjvet, Shpendi me iu bâ preja e vet. Gjaku i njeriut âsht mâ i ambël se gjaku i shpezëvet, mendon Gjarpni.

Ndërkaq, me nji shpejtsi të rrufeshme, me tanë forcën që kishte, Shpendi i bjen me latushë Gjarpnit mu në rruzë. E ndan përgjysë. Ai prap mundohet me u zhdërvjellë prej trupit të lisit, por pa dobi. Tash latusha e mprehtë e Shpendit e coptonte pa mëshirë. Secila copë e tij dukej se po nxjerr nga tri gjuhë, nga tre thimtha, me helmue. Por, kot.

Mâ në fund, si e copton mirë, mbledh të gjitha copat e tij edhe ban nji grumbull të madh, sa grumbulli i plehut.

— Rrnofsh, o shpëtimtari ynë!... Rrnofsh, o shpëtimtari ynë!... Eja e hyp te na! — thërrasin zogjt Shpendin. E ai pastron latushën e zhyeme me gjak edhe ngjitet në strofullak. Nxjerr me u dhanë nga pak bukë melekuqe, por qe çka i thonë ata:

— Nderë mâ të madhe se me na shpëtue jetën nuk duem!... Nderë mâ të madhe se me na shpëtue jetën nuk duem!... Por, a din çka?...

— Hê !...

— Kur të vijë nana jonë dhe të mësojë se ti na ke shpëtue jetën, ajo ka me të pyet çka don si shpërblim. Ti mos i kërko kurrgjâ tjetër pos puplës së kuqe !...

— Unë nuk due shpërblim!... Nuk mbyta Gjarpin për shpërblim...

— Ani, ani!... Ajo nuk ka me të lëshue pa shpërblim.

— Puplën e kuqe!

— Puplën e kuqe.

Ndërkaq, duket tue ardhë Havakusha.

Sa e madhe ishte!... Shum e madhe. Në çdo njanin krah mundte me bajtë nga nji kal. Aq hije të madhe bante tue fluturue, sa me ta marrë mendja se mujshin me zanë vend me mrizue nji tufë e madhe delesh, nga ajo e barijve të Gorës.

Si bjen mbi strofullak edhe shef Shpendin, ia nis e bërtet me të madhe:

— Kllâ, kllâ!

Shpendit mnera në zemër don me i hŷ prej ngërmimit e madhsis së saj. Nis me u dridhë si thupra prej frigës. Si

të mos frigohej prej sqepit të saj, të madh e të fortë si çeliku. Vetëm me kambët e armatosuna me thoj të mprehtë si sopata, ia shtrydhte langun edhe gurit. Ia kishte ngulë syt Shpendit edhe vetëm e shiqonte ku me ia ngjitë mâ parë. Jo me e mbytë mejheri, por ngadalë, ngadalë. Aq ishte e mllehun.

— Edhe ti paske pasë dashtë me m'i ngranë zogjt e mij, a?... Edhe ti a?... Tash ta tregoj unë!...

— Jo, nanë! — i thonë zogjt, — ky âsht shpëtimtari ynë. Lëshoji syt atje poshtë shiqo kush ka dashtë me na ngranë!...

Havakusha lëshon shiqimin poshtë.

Kur, çka me pá?...

Nji grumbull të madh copash të Gjarpnit.

— Ai Gjarpën, nanë, ka dashtë me na ngranë!... Ky djalosh, nanë, e mbyti, na shpëtoi!...

Havakusha prap i drejtohet Shpendit.

— Rrnofsh, o soji i njeriut! — e uron. Çka don shpërblim për këtë bamirsi të madhe?...

— Kurrgjâ.

Ai mâ tepër gëzohet që shpëtoi prej sqepit e thojve të saj.

— Çka don shpërblim për këtë bamirse të madhe?

Mendon pak e mandej përgjigjet:

— Puplën e kuqe.

— Çka ka me t'u dashtë pupla e kuqe? — ia kthen Havakusha. Po të jap çka të duesh tjetër!...

— Ndashtë!... Puplën e kuqe... Kurrgjâ tjetër nuk due!...

Havakusha nxjerr puplën e kuqe e ia jep Shpendit. E ai, tanë i gëzuem, falet me Havakushën, me zogjt e saj, edhe zbret prej strofullakut.

XV

PUPLA E KUQE E THESARËT

— Hej dreq, o bir, — thot Shpendi vetëmevedi rrugës. Po çka më vyejti kjo pupël e kuqe?!... Mâ mirë mos ta kisha marrë fare!... Unë zogjt nuk i shpëtova për shpërblim. I shpëtova pse âsht punë e mirë me i ardhë në ndihmë kujt në çaste rreziku. Mirëpo, mbasi deshtë me më shpërblye, e Havakusha më pyeti çka don? — unë si mos me kërkue diçka tjetër?... Diçka që ka me m'u dashtë gjatë rrugës!... Pikë së pari, buka melekuqe ka me m'u sosë... E mandej? Çka me ngranë?... I marrë jam, i marrë dhe kurrgjâ tjetër!...

I shkon mendja edhe me e humbë.

— Mirëpo, — prap mendon, — pse me më porositë mu ata, të cilët i shpëtova prej rrezikut?... Ata sigurisht e kanë pasë për të mirën time!... Due me e ruejtë!... Le të dali ku të dali!...

Edhe e shtjen në gjî.

Kur, o mrekulli!...

Si shtjen puplën e kuqe në gjî, nisë me kuptue diçka shum, shum interesante:

Gjuhën e shpezëvet.

— Çka âsht kjo?... Ndëgjoj gjana të reja, kuptoj gjana të reja!... Çka më gjetë kështu?

Pranvera ato ditë kishte zbukurue çdo kand të natyrës. Livadhe, kodra e pyje i kishte stolisë me lloj-lloj lulesh. Kurse zogjt nuk e ndalshin kangën. Shpendi kuptonte çdo varg të kangës. Çka nuk këndojshin?... Se si ishin gëzue që kishte ardhë pranvera. Se si kanë me

fluturue hapsinës së kthjellueme. Se si kanë me gjetë ushqim të mjaftushëm fushave e pyjeve.

Sa kangë ndërronte, aq urime e lëvdata ndëgjonte për atê që ka mbytë anmikun e tyne, Gjarpnin.

Rrnoftë soji i njeriut!
Rrnoftë soji i njeriut!

E përsrisin herë pas here nëpër refrenet e kangëve të tyne. E Shpendi mburret, kishte mbytë Gjarpnin e shpëtue zogjt prej tij.

Ai, mu kur nis me kuptue gjuhën e shpezëvet, gëzimin dhe harmonin e jetës së tyne, mu atëherë i bjen në mend se sa e vlefshme ishte pupla e kuqe.

— Hajde se adhuruekan dhe i kënduekan lavde shpëtimtarëve të tyne, si nuk i përdoruekan fare të fyemet dhe fjalët e ndyeta, si ngjan shpeshherë te na njerzit?! — thot vetëmevedi Shpendi.

— O ti Gugaçi krahpërhimtë!

— Hoj!

— Në sojin e juej a përdoren fjalët e ndyeta?

— Çka janë fjalët e ndyeta? — Në fjalorin tonë nuk ka fjalë të ndyeta sepse nuk fyhemi në mes vedi.

— Sa bukur!...

Edhe hec. Hec.

*
* *

Tue kalue nëpër nji prozhëm, qe nji kaçë. Mbi at kaçë kishte hypë nji kiciribë e sa mund ia thonte kësaj kange:

Sikur t'dinte ky djalosh
Nën këtë kaçë çka ka,
I lumtun kishte me qenë,
Veç nji herë me i pá.

— Eu! — thot Shpendi, që ia kuptonte kangën e saj. —Çka mund të ketë aty? — Mos farë arashkash me ngranë?

Anon rrugën edhe i afrohet kaçës. Kurse kiciriba fluturon përr e bjen mbi nji kacë tjetër, aty afër.

Shpendi ulet të pushojë pak. Mandej nis ta rrëmihi tokën. Rrëmih, rrëmih dhe çka me gjetë?!... Ar, diamanta, rubina, unaza të stolisuna me lloj-lloj ngjyrash e shum të kushtueshme, lloj-lloj stolish prej gurësh të çmueshëm të mbretënvet e të princavet.

I shiqon dhe habitet.

— Po, pse moj kiciribaçkë me qenë i lumtun veç nji herë me i pá këto rraqe. A mos u bahet shkëlqimi i ngjyravet të tyne?

— Ato janë gjana të çmueshme, gurë të çmueshëm. Çdo dëshirë mundesh me e plotsue me to! — përgjigjet kiciriba.

— Çdo dëshirë?

— Po.

—Kush i ka mëshefë këtu?

He, ka qenë vështirë me bâ at punën tande të lavdishme, me mbytë Gjarpnin dhe me shpëtue shpezët prej tij, se për atê mundem me të tregue fare lehtë!

— Hô!

— Ato thesare i ka mshefë dikur nji sundimtar i ashpër i kësaj ane. A shef? Po t'endesh këndej pari, ke me hasë në shum gërmadha kështjellash, të ndërtueme prej atij sundimtari, që i ka mshefë ato thesare. Të gjitha i ka plaçkitë nëpër viset e pushtueme prej tij. Sa gjaku âsht derdhë për ato thesare!... Sa njerzit kanë humbë kokën për to!... Edhe sot mund të gjinden aty-këtu copa pancirash e helmetash t'ushtarëve të vramë nëpër beteja. Qysh atëherë, pra kanë mbetë të mëshefuna ato thesare. Prandej merri ti! Mundesh me ua nda edhe njerëzve tjerë e me i bâ të lumtun se aty ka shum, shum thesare.

Shpendi nis me rrëmihë edhe mâ tepër. Fundin nuk dinte me ua gjetë. Mirëpo, ku t'i çonte? Në çka t'i shtjente? Me i pasë edhe qerret e nji katundi të madh se nuk kishte mujtë me i bajtë menjiheri.

Kurse ai kishte vetëm nji tarçuk. Edhe atê me bukë melekuqe. Me gjithatê, hjekë bukën edhe e mbushë ding me gurë të çmueshëm. Vendin e rrëmihun e mbulon përsëri tue ia vû nji shêj mos ta harrojë.

XVI

KATIKU I TRIMNIS

Hajt, hajt. Hecte Shpendi. Fluturat e lehta... Kambët e Shpendit edhe mâ të lehta... Flokët e butë si mëndafshi ia shpupuritte nji erë e lehtë. Kurse latushën e ndërronte herë në njanin krah, herë në tjetrin.

Ndërkaq, kah ban me trupue nji ahishte, pa pritë, pa kujtue! — qe nji pllumb me krahë shkrojla-shkrojla. Fërrrr fluturon e i bjen mu përpara kambëvet. „Eu!" thot vetëmevedi Shpendi. „Kujton se jam pllumb!"

— Mos je ti mbytsi i Gjarpnit dhe shpëtimtari i zogjve të Havakushës? — e pyet Pllumb Krahshkruemi.

— Po.

— Të merr dorën e para e shpezëvet, Fajkona, të kthejsh sot te ajo për drekë!...

Shpendi ndalet për nji çast dhe mendon.

— Fajkona?

— Po.

— Në ç'vend?

— Në Prozhmën e Gjelbërt. Nuk e ka as nji vrap kali. Bre andej, bre këndej, ia mbush mendjen të dredhi rrugën për te e para e shpezëvet.

Mirëpo, tue hecë rrugës, nis të dyshojë.

— Ku po shkoj unë? — pyet vetë vedin. — Te Fajkona! — Po, çka ka me më qitë për drekë ajo?... Veç në më qitë copa coftinash!... Kurse unë nuk jam zog faj kone me u ushqye me coftina, por njeri. Mandej?... He ta pasha hajrin!... Mund të mâ bâjë vendin në ndonji çer-

dhe!... Pak me u hutue, mund të rrëxohem poshtë e të thej kambën. Të mbes edhe pa kambë. Edhe!... Por, kadalë!... Unë kam mendët e kujdesin!... Guri âsht guri. Edhe unë jam guri. Gurin përplase për tokë, nuk i thehet as kamba, as dora.

Edhe hec me kreni, si nji dakol i vërtetë.

Kur mbërrin në Prozhmën e Gjelbërt e hyn mbrenda!... Çka me hŷ!... Ku me hŷ?... Çfarë përgatitjesh kishin bâ ta presin Shpendin!...

Me mbetë pa mend.

Habitet prej stolish e bukurish, të krijueme prej shpezësh artiste. Kangët gëzimplote, orkestrinat, koret kumllojshin në të katër anët.

Fajkona, si shef Shpendin, çohet në kambë, u ban krahëve pesë herë rrap, rrap, rrap, rrap, rrap, edhe:

— Mirë se erdhe, o shpëtimtar i popullit tem! — e përshëndet. Mbrapa saj vinte mejheri Havakusha e qeshun. Gjithë prozhma ishte mbushë me shpezë të mbledhuna kah janë e kah s'janë. Lejlekë, dallandyshe, qukapikë, kiciriba, laramonë, turrecë, shamikuqe, bregca, pllumba, mlliza. Madje edhe prej viseve të ndryshme të botës sa mund kishin mbërri përfaqsi të ndryshme shpezësh. Tolegaj prej Australije. Kondorë prej Kalifornije. Mandej të tjera prej visesh arktike e tropike. Vetëm kaçubeta, laraska e çava nuk dukeshin. Si t'ishin çfaros fare. Ato u bajshin shum dame të mëdha njerëzvet. Prandej, sigurisht edhe nuk ishin të thiruna n'at gëzim. Kaçubetat mundoheshin me i çfarosë zogjt e pulave. U gjuheshin si shigjeta prej qiellit e i coptojshin me thoj. Kurse laraskat e çavat xhvoshëshin krejt, misrin nëpër ara. Nuk kishte kukubec që mundte me i trembë.

Shpendin e ulin në krye të vendit.

E, për nderë të tij, nis nji gëzim aq i madh, sa mos me u mbajtë në mend ndojherë. I qesin pije. Por, çfare se?... Hoje të mjaltës, të nxjerrun me sqepa lejlekësh nëpër zguroja lisash e plasa shkambijsh. Ndërrohen fjalët ku janë mâ t'amblat në mes të Shpendit, Fajkonës dhe të pranishëmve tjerë.

Sa sjalë flet Shpendi, shpezët:

— Çak, çak, çak! — me sqepa.

— Rrap, rrap, rrap! — me krahë.

Të gjitha janë të qeshuna. Të gjitha të gëzueshme.

Edhe, si hanë drekën me të gjitha të mirat, vjen dicka tjetër: dekorimi i Shpendit me katikun mâ të naltë të paris së shpezëvet, me „Katikun e trimnis".

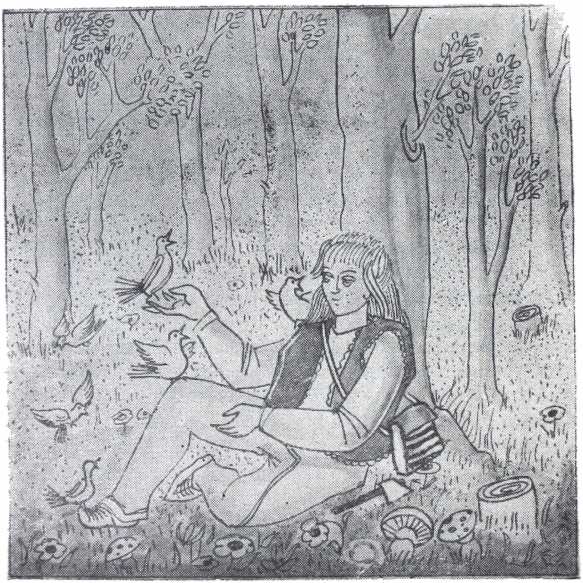

Parija e shpezëvet, të cilën e përbâjshin Pllumb Krahshkruemi, Qukapik Sqepforti dhe Turrec Krymbçfaruesi, që të gjithë të primë prej Fajkonës, kishin vendosë që katikun mâ të naltë t'urdhnit të vetmohimit për mbytjen e Gjarpnit, me ia dhanë birit të njeriut, Shpendit.

Mbas asaj dite, shpezët fillojnë me u shërbye shum edhe mâ tepër njerëzvet. Me miliona e miliona krymba e gucimaca i zhdukin prej pemëve e drujve të ndryshme. Nuk i lanë në kumtar. Del krymbi, gucimaca, ato kap. Mos e le me u shtue e me bâ dam. Edhe sot e kësaj dite ato janë shum miq të mirë të njeriut. Vetëm se çka?... Edhe duhet duhet t'u jetë i dashtun e mirënjoftës i të miráve të tyne.

XVII

BOLLA NË LIVADH

Nji livadh, shtatë vjet nuk kishin pasë guxue katundarët me e kositë, prej nji bolle. Kush kishte pasë hy mbrenda në të e nxanë Bolla,ofshe!... Tjetër nuk kishte pas mbërri me dalë i gjallë. Jo. Tjetër nuk kishte pasë mbërri me e pá dritën e diellit. E kishte pasë lidhë kuk, mbytë e hangër vetëm mushknit. Kurrgjâ tjetër. Vetëm mushknit. Katundarët kishin pasë qenë mundue në çdo mënyrë me e mbytë me kosa. Por, pa dobi. Bolla kishte pasë qenë shum e madhe. Shum e fuqishme.

Mu aty pari i bjen rruga Shpendit. E ai, i lodhun shum prej udhtimit e i habitun kur shef aq shum bar e hije, dredh rrugën dhe hyn me pushue, pa dijtë çfarë rreziku ndodhet mbrenda.

Si shtrihet mbi bar, mejheri e zen gjumi.

E Bolla!... Uh, Bolla!...

Mejheri ia ndien erën. Erën e njeriut, anmikut mâ të madh të saj.

Me sa fuqi që kishte nis me ça barin tue rrëshqitë. Fishkllima nis me iu ndëgjue shum larg. Vetëm Shpendi nuk ia ndëgjonte.

Tue ça barin. Tue rrëshqitë. Mbërrin bukur fort me iu afrue. Kurse ai flinte. Krratte. Dhe nuk dinte, uha!... nuk dinte për rrezikun, që po i kërcnohej. E Bolla, kur shef mirë se nji njeri âsht tue fjetë në livadh, ndalë fishkllimën. Mblidhet kuspull.

— Prej ku ky mâ zemërnik se të tjerët? — pyet vetëvedin. — Trima e mbi trima nuk kanë guxue as me e

shkelë këtë livadh, e ky paska hŷ edhe me fjetë!... Por, tash i tregoj!...

Mandej çon kryet dhe e pjesën epërme të trupit thik përpjetë, që t'i gjuhej me forcë.

Kur, prej majes së një mështeke, që ndodhej buzë livadhi, mu si flakë rrufeja i bjen mbi fytyrë një sqepkuq, e zgjonë prej gjumit e përsëri fluturon e bjen mbi mështekë.

Tanë që dridhet prej frige sqepkuqi.

Kur hap syt Shpendi, çka me pá?...

Bollën, që kishte ngritë kryet tanë lara-lara, nja shtatë kutë trup e kah don me iu gjuejtë. Mnera në zemër don me i hŷ. Mirëpo, shef shpejt se âsht e kotë me u dridhë prej frige.

Edhe, posa që ia ngjet me dorën e djathtë latushës, i gjuhet Bolla. Edhe fillon lufta.

Çfarë lufte ?...

Me i ra të fikët njeriut veç me ndëgjue.

Pa pritë më i ra Shpendi me latushën e mprehtë, Bolla e lidh me trupin e saj të fortë edhe e ban kuk, mos me mujtë me i luejtë as gishtat.

— Ndihmë latusha ime, bre, se kurr mâ në rrezik me humbë jetën nuk kam qenë! — thot Shpendi i kukzuem.

Kurse Bolla, tue dashtë me e shtërngue edhe mâ tepër, lëshon pak trupin e saj, që të përmblidhte forca të reja.

Kur, oh fat i mirë!...

Shpendit t'i lirohet pak dora e djathtë edhe, me tanë forcën e tij, t'i bjen Bollës mu në krye me tehun e mprehtë të latushës e t'ia hudhë stërvinë mbi tokë. Gjithë rrathët e trupit të saj, që kishin përthekue Shpendin, lëshon teposhtë. Tash dora e fortë e djaloshit me latushën e mprehtë, bante kërdi mbi Bollën. Thik përpjetë çohen copat e trupit të saj. Por, pa jetë e forcë. Si e ban grima-grima, ulet me pushue. Prej së lodhuni e kishin kaplue djersë të mëdha. Por, mbasi shpëtoi, kurrgjâ.

— Hë, latusha ime! — i drejtohet si t'ishte farë shpëtimtare e tij. — Nuk më turpnove...

Mandej drejton syt kah sqepkuqi, i cili qeshte, sa mund qeshte prej majes së mështekës.

— Çka don prej meje që më zgjove, o Sqepkuq?

— A shpëtove?

— Po.

— Kurrgjâ tjetër nuk due!...

— Çka don?... Më thuej të lutem!...

— Kurrgjâ se a mban mend at dimnin e fortë, kur plasëshin edhe shkambijt prej ngrice, kur shpezët dhe gjeja e pyllit ngordhshin nji nga nji prej së ftofti dhe urije?... Mu atëherë erdha e trokita me sqep në dritaren e kasollës tande e ti më hudhe drudhza të bukës melekuqe. Mos të kishe qenë ti, unë sot nuk do t'isha gjallë. Do të më kishte ngja ajo që u ka ngja edhe shum shokëve të mij, me ngordhë. Kurr nuk ta harroj at bamirsi.

— Sa qofsh, të ndjefsha zanin e mirë, o Sqepkuq! — e uron Shpendi. Edhe çohet, pastron latushën e zhyeme me gjak, merr tarçukun me gurë të çmueshëm edhe niset për ku kishte me shkue.

Kur marrin vesh katundarët se e kanë mbytë Bollën, aq gëzim i madh bâhet, sa mos me u mbajtë në mend. Çohen e marrin deshë, qingja, djath, tëlyen e çkamos tjetër edhe dalin me kërkue njeriun, që ka mbytë Bollën.

Mirëpo, nuk e gjejnë askund. Ai kishte tretë në rrugën e vet.

Edhe sot përmendet: Livadhi i Bollës.

XVIII

GJIN GJELATI ME SHËRBËTORËT E TIJ

Shpendi, tue hecë rrugës, qe nji njeri. Ishte shtrî në nji ledinë e ndëgjonte çka po bâhej në tokë dhe në qiell. Vetëm ajo ishte puna e tij. Në të vërtetë, ai kishte qenë bari me rrogë. Mirëpo, zotnija, si zotnija. Sa të ketë nevojë, e mban rrogtarin. Kur nuk i duhet, e qet. Edhe atê e kishte përzanë zotnija e dhanë rrugët. Tash vetëm ndëgjonte çka po bâhej në tokë dhe në qiell.

—Po, çka je shtri ashtu, bre? — e pyet Shpendi.

— Qe, po ndëgjoj çka po bâhet në tokë dhe në qiell. — i përgjigjet.

— Si po mundesh?

— Nuk kam mujtë me e mbytë Bollën, se kjo âsht fare lehtë.

Bollën e kam mbytë unë.

— Mô!

— Po.

— Po, për ku po shkon?

— Për në qytet.

— A të vij edhe unë?

— Mundesh!

Shpendi bâhet vetë i dyti.

Tue hecë rrugës, qe nji njeri kah luen me bjeshkë. Ia ngjitte bjeshkës me dy gishta e e gjuente prej nji ane në tjetrën. Gjithë ditën ashtu. Çdo ditë ashtu. Mrekulli e madhe forca e tij!... Vetëm atê kishte e teshat e trupit. Kurrgjâ tjetër. Shum i vorfun.

— Po, çka po ban ashtu, bre? — e pyet Shpendi.
— Qe, po luej me kët bjeshkë. — i përgjigjet.
— Si po mundesh?
— Nuk kam mujtë me e mbytë Bollën, se kjo âsht fare lehtë.
— Bollën e kam mbytë unë.
— Mô!
— Po.
— Po, për ku po shkon?
— Për në qytet.
— A të vij edhe unë?
— Mundesh!
Shpendi bâhet vetë i treti.
Tue hecë rrugës, qe nji njeri, i cili u hukatte shkambijve e i ndizte flakë. Po mrekulli e madhe!... Çka të bante tjetër?... Kush mâ i vorfun se ai nuk ishte n'at vend. Në disa vende kishte qenë rrogtar. Gjithkujt i kishte shërbye besnikisht. Por, gjithë zotnijt e përdorshin zi e mâ zi. Nuk i jepshin as bukë sa duhet. Ndonse ishte grykës i madh. E rrifshin. I bâjshin vend me fjetë vetëm në grazhd dhe kurrkund tjetër. Kaq sa, mâ në fund, merr rrugën e arratís. Edhe tash ndizte me hukamë flakë shkambijt.
— Po, çka po ban ashtu, bre? — e pyet Shpendi.
— Qe, po luej me këta shkambij, — i përgjigjet.
— Qysh, po luej, e tek je kah i ndez flakë! — Si po mundesh?
— Nuk kam mujtë me e mbytë Bollën, se kjo âsht fare lehtë.
— Bollën e kam mbytë unë.
— Mô!
— Po.
— Po, për ku po shkon?
— Për në qytet.
— A të vij edhe unë?
— Mundesh!
Shpendi bâhet vetë i katërti.
Hec, hec. Hec, hec.
I nxen nata. Ku me fjetë? Shofin nji dritë prej nji kulle rranzë nji mali. Dredhin rrugën, shkojnë te dyert e asaj kulle, bâjnë zâ edhe lusin të zotin e shtëpis me u bâ vend me fjetë at natë.

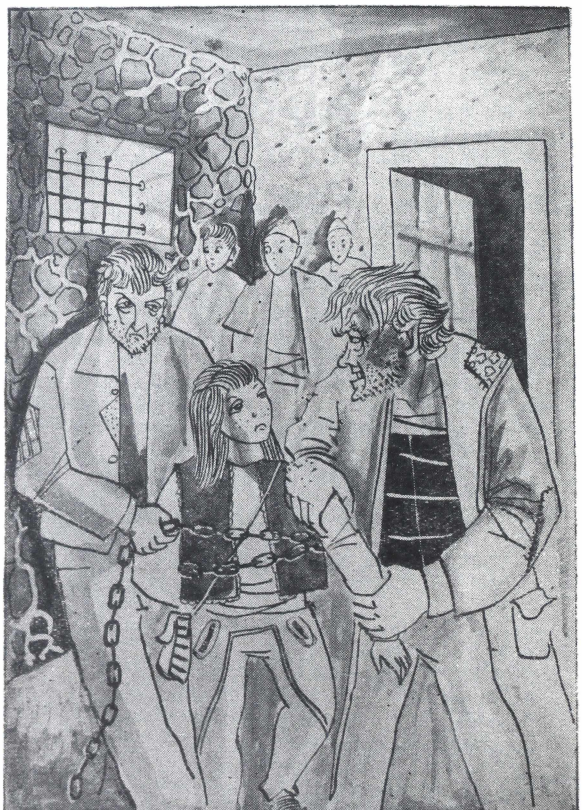

Ajo kullë kishte qëllue e sundimtarit mâ të pashpirtë t'asaj ane, Gjin Xhelatit, i cili nga pesë vetëve në ditë iu kishte pasë pre kryet me shpatë. Kulla ishte e ndërtueme vetëm prej kafka njerzish. Aq hata e madhe kishte pasë qenë!...

Si i çojnë në dhomën e epërme, Gjin Xhelati thërret gjithë shërbtorët e tij e u thot:

— Mâ së pari me ia hjekë kryet atij të riut, a muerët vesh?

Ai që ndëgjonte çka po bâhej në tokë dhe në qiell, u thot shokëvet:

— I zoti i kësaj shtëpije e ka mendjen me na pre kryet!...

— Kush? — pyet Shpendi.

— I zoti i kësaj shtëpije.

— Ku po e din?

— Ashtu po i ndëgjoj kah flasin. „Mâ së pari me ia hjekë kryet atij të riut!" u tha shërbëtorëvet.

— Ani, si t'ia bâjmë?

— Asht lehtë. Vetëm të presim pak! — thot ai që luente me bjeshkë.

Vijnë pesë shërbëtorë të Gjin Xhelatit me e marrë Shpendin e me e çue aty ku iu prejshin kokat njerëzvet.

— Nuk e keni dijtë ju se kjo âsht shtëpija e Gjin Xhelatit, që u pret kryet me shpatë njerëzvet! — pret me zâ të vrazhtë njeni prej sherbëtorvet. — Hajde ti mâ i riu... Ty mâ së pari do ta hjekim kryet!... Ju të tjerët bâni gati!... Se do të shifni në çfarë konaku keni ardhë!...

Edhe ia ngjesin Shpendit.

Kur, ai që luente me bjeshkë, hyh, çfarë rrufeje e hetashme!... T'ua nxjerrë prej dore Shpendin, t'ua ngjet edhe dy shokëve tjerë edhe, për sa çel e mshel syt, zbret poshtë, t'ia ngjet me dy gishta kullës e për hava, fjofë.

— Amon!... — virrë Gjin Xhelati. — Në dorë të juej!

Fjofë. Fjofë.

I jep kullës thik përpjetë. Shemben themelet. Thehen duersh, kambësh e krenësh njerzit e Gjin Xhelatit.

Fjofë. Fjofë.

I jep kullës thik përpjetë. S'i dukej as sa nji pupël.

Edhe, si u soset krej jeta shërbëtorëvet e Gjin Xhelatit, të katër shokët nisën e udhtojnë nëpër terr të natës.

Kur marrin vesh katundarët e asaj krahine se Gjin Xhelati me shërbëtorët e tij nuk âsht tjetër i gjallë, aq gëzim i madh bâhet, sa mos me u mbajtë në mend. Gjithkah dalin e i kërkojnë ata trima. Por, kot. Ata kishin tretë në rrugën për të cilën ishin nisë.

Kishin tretë.

XIX

MRIKA E VOGËL

Të nesërmen, me të zbardhun të dritës, kah bâjnë me kalue nëpër nji grykë, qe nji vajzë e vogël e shum, shum e bukur. Veç hanë e yll, si thonë disa plaka tona, nuk kishte në ballë. Ishte ulë mbi nji trup lisi të rrëxuem e vetëm qante. Vetëm qante. Uh, si qante!... Uh, si frigohej!... Me iu dhimtë gurit e drunit. I afrohet Shpendit edhe e pyet:

— Si e ke emnin, oj çupëz?

— Mrikë. — përgjigjet me lot për faqe.

— Don të më tregojsh pse qanë?

— Mjera unë e mjera!...

— Pse?

— Ka me më ngranë Kulshedra!...

— Kush?!...

— Kulshedra.

Shpendi thërret shokët tjerë t'afrohen.

— Pse me të ngranë Kulshedra?

— Shifni at mal atje larg, — tregon me gisht Mrika e vogël, — prej rranzës s'atij mali buron uji, që hec shtratit t'atij lumi, që duket atje poshtë. Ai ujë âsht burimi i jetës së kësaj krahine, ku unë kam lindë. Gjithë njerzit, bagtija, shpezët, arat, livadhet, me at ujë jetojnë. Sikur të shterej, do të shterej edhe jeta në këtë krahinë. Çdo gjallnes kishte me vdekë. Çdo bimë kishte me u tha. Mirëpo, ajo punë nuk bâhet. Por, oh vdekje!... Mu aty ku buron lumi, âsht Kulshedra. Ajo ndal krejt ujin e lumit dhe nuk e lëshon deri sa katundarët e krahinës t'ia bijnë

nga nji fëmi me e ngranë. Çdo ditë ajo Kulshedër han nga nji fëmi. Për ndryshe, nuk ka ujë, nuk ka jetë. Tash unë kam me u coptue prej gojës së saj. Si mos të qajë, pra, kur dij çka ka me më gjetë? ... Mjera unë e mjera!... Mjera nana ime!... Ajo qan tash pa mue!...

Tash vjen... Tash vjen...

Qan me të madhe Mrika e vogël. Syt e saj i shkëlqejnë si yje prej lotsh. Si yje.

— Si t'ia bâjmë? — pyet Shpendi shokët.

— Asht fare lehtë! — pret ai që ndizte flakë shkambijt.

Ndërkaq, Kulshedra nis të duket kah vjen. Çfarë hakareti me e pá me sŷ?!... Me hŷ njeriu gjallë në dhe, veç me ia lëshue syt!... Lene mâ me i dalë për ballë!... Gjithë pylli, lugshtaja, ushtonte prej hapave të saj. Kurse nga sutaku i krés i delte nji fjollë tymi, i zi sterrë.

E Mrika, uh Mrika!... Donte të shashtrisej prej frige!... Donte me u çmendë!... Kurse të katër shokët sa mund i japin zemër të mos frigohej. Ta bante zemrën guri. Me frigë asgjâ nuk mbërrihet, i thonë. Edhe mëshifen të mos i shof Kulshedra. Mandej mundet edhe të

zmbrapet. E ajo, hopa-hopa, hecte. Hecte pa farë kujdesi. Pa farë frige. Si të shkonte në darsëm. Po, se e kishte rendin me ngranë vajzë. Nji ditë djal, nji ditë vajzë. Mezi pritte me mbërri me ia ngjitë. Me e përbî për nji kafshore.

Kur i afrohet bukur si mirë, oh, oh, oh, oh, oh, oh, çka ngjan me Kulshedrën!... Oh, oh, oh, oh, oh, oh!... Ai, që ndizte flakë shkambijt, t'ia lëshon hukamët e tija të zjarrta, huuuuu!, edhe, për sa çel e mshel syt, ta ban hi e shpuzë. Zani i saj i tmershëm nuk ndëgjohet as ciu.

Mandej dalin.

— Oh, shpëtimtarë! — u gjuhet e i përqafon Mrika e shashtrisun prej gëzimit që shpëtoi. E ata sa mund ia lëmojnë flokët e mëndafshta bukuroshes së vogël. I thonë që të kthehej në shtëpi te nana e baba se Kulshedra tjetër gjaksore nuk ishte e gjallë.

E Mrika e vogël i thërret, hajdeni në katundin tim që të shifni çfarë gëzimi ka me u bâ, kur të marrin vesh katundarët e mij mbytjen e Kulshedrës. Mirëpo, shokët kishin me udhtue. Kurrsesi nuk mujnë me ia plotsue dëshirën.

Aty e mbrapa ajo krahinë nis me u shtue e me jetue në lumni. Plot ujë. Plot gjallni. Plot jetë.

XX

KRYENGRITJA E-ROBËVE

Mbas nji udhtimi të gjatë, të katër shokët mbërrijnë te rrenimet e nji kështjelle të vjetër, të ndërtueme moti, moti. Kush e din se kur!... Kush e din para sa shekujsh!... Edhe, prej aty, qe qyteti.

Ulen me u çlodhë pak mbi nji muranë[1]). Lyejnë me mjaltë nga nji rriskë bukë, nga ajo që ia kishin dhanë Shpendit te Fajkona. Edhe nisin me sodit horizontit, që shtrihej përfundi asaj suke.

U dukej nji natyrë krejt tjetër. Ani Shpendit!... Ai edhe soditte, edhe kujtohej. Nuk ishte kush e din sa ditë i gjatë udhtimi, që kishte bâ. Mirëpo, ngjarjet e ndryshme, që kishte përjetue gjatë rrugës, ia bâjshin shum të gjatë, shum të gjatë.

Mâ së forti rrëqethej, kur i kujtohej Bolla. Mandej Gjarpni kah nxjerr thimthin lik nji kuti të gjatë e zi si futa e kah don me ua ngjitë zogjve të Havakushës. Mandej Gjin Xhelati, shërbëtorët e tij kur ia ngjesin me çue e me ia këput kryet. Mâ vonë Kulshedra. Uh, Kulshedra!... I vjen me u çue e me i përqafue me forcë tre shokët tjerë, të cilët aq bukur iu kishin gjetë me e zhbi prej toke Gjin Xhelatin me shërbëtorët e tij, Kulshedrën, që aq fatkeqsi u kishte pasë sjellë katundarëve t'asaj krahine.

Mbas nji copë here çohen. Zdirgjen dhijares[2]) së sukës, bijnë të rrafsh e drejtë në qytet.

---

[1]) grumbull gurësh që ngrihet atje ku âsht vra nji njeri.
[2]) rrugë e ngushtë dhish nëpër shpate malesh

Çka me pá në qytet se?... gjithfarë pallatesh, të cilat kishin ngritë kryet krenisht përpjetë hapsinës, e brî tyne, shofin kasolla të mbulueme me kashtë, të përvujtuna, kah duket se po vajtojnë. Nëpër pallate jetojshin ambëlsisht zotni pasanikët, barkajozë e të pangishëm kurr. Kurse nëpër kasolla jetojshin mjerueshëm robët e tyne.

Ashtu, qysh heret ai qytet kishte pasë qenë i ndamë në pallate e në kasolla. Në pronarë robësh e në robë. Në njerëz të lumtun e në njerëz të mjerë. Përkrah njerzish të veshun tringull e të kuqun nga shëndeti i mirë, shofin edhe mâ shum, edhe mâ shum njerëz zhangla-zhangla e të verdhë prej sëmundjesh të ndryshme të shkaktueme nga urija.

Uh, sa e keqe ishte ajo botë!...

Dikush shum, dikush hiq. Zotnijt gjithçka, të vorfunit as bukë me ngranë. Zotnijt ha në të gati ambëlsina, të vorfunit dërmohu, coptohu, për nji kore të thatë buke plot helm, plot vner.

Të katër shokët shofin me qinda robë të zdeshun deri në brez e të djersitun kah bajnë gurë të mëdhaj me iu ndërtue pallate të reja zotnijvet, që duen shum vetëvedin e kënaqen me vuejtjet e të tjerëvet. Shofin lypës, kangtarë lëmoshe, vjedhacakë, njerëz, që kishin humbë kambën, duert nëpër lufta për interesa të zotnijve, e tash kishin mbet rrugëve pa i shique askush. Gati gjithë gurët e çmueshëm që kishte Shpendi në tarrçuk, nxjerr e u jep të vorfunvet e lypësvet. E ata e ndiqshin Shpendin me tre shokët e tij:

— Zotni, edhe mue!...

— Zotni, edhe mue!...

— Na nuk jemi zotni, — u përgjigjet Shpendi, — jemi katundarë.

— Edhe mue, pra!...

— Qe edhe ty!...

Edhe hecin rrugëve të qytetit. Të vorfunit e lypsit gjithnji vijnë tue u shtue e tue mos u nda prej tyne si shpëtimtarëvet. Do ishin pa këmisha, do me tëlinda copël më copël e u kishte dalë barku i thatë e gjoksi dërrasë, si të kishin dalë prej vorri.

Ndërkaq:

— Poshtë robnija e njeriut!...

Ndëgjohet nji shurukamë e madhe robësh të grumbulluem, të cilët ishin mbledhë, armatosë e çue në kryengritje kundër zotnijvet, kundër robnis.

—Robë, — nis me mbajtë fjalim nji kryengritës me pamje golijati, — në sulm kundër zotnijvet, të cilët na e thithën edhe pikën e fundit të gjakut!... Në sulm kundër pallatevet, në të cilat jetojnë ambëlsisht zotnijt, kurse na, gjyshnit e stërgjyshnit tonë i ndërtuem e prap robë e bij robësh ngelëm!... Ku âsht hisja jonë e diellit, e tokës, e jetës si njerëz që kemi lindë?... Krejt na e kanë grabitë zotnijt, na e kanë grabitë me dhunë. E, për mundin tonë, për djersën tonë, na i kanë dhanë si shpërblim vetëm vuejtjet dhe mjerimet. Në sulm me guxim, pa frig, pa trembje!...

Edhe fillon përleshja. Sa gjaku derdhet!... Sa robët nxihen e sa tmersisht i dënojnë tue iu hjekë kryet, tue i varë e tue i mbulue të gjallë me gurë.

Shpendi, kur shef disa robë kah i rjepin me thika, pret tanë i ndezun:

— Çka bani ashtu me njerzit, bre?!...

— Hec rrugës tande në mos e daç edhe ti këtôhen! — i kërcnohen xhelatët e mandej prap vazhdojnë punën e tyne. T'i rjepin njerzit me thika, t'u shpojnë veshët me hell të nxehtë, t'u presin hundën, buzët, duert, kambët, t'iu shkulin flokët me dana të mëdha.

— Çka bani ashtu me njerzit, bre katila?!...

— A!...

Pa nji pa dy, ia ngjesin edhe Shpendit, e lidhin kuk. Të tre shokët tjerë ngrijnë, bâhen akull prej frige. Struken si lepuj, mos po ua ngjesin edhe atyne. Mandej shkoi lëkura prej thikave të xhelatëve, shkuen veshët, hunda, buzët. Shkoi jeta. Mirëpo, heu!... Mbas pak kohe nis me iu ardhë zemra. Ai, që ndizte flakë shkambijt, e pyet me gjysë zani atê që luente me bjeshkë?

— Çka je ti?

— Unë jam nji njeri, që ia ngjes bjeshkës me dy gishta e e gjuej prej njanës anë në tjetrën.

— Po ti?

— Unë jam nji njeri, që me hukamët e mija ndezi flakë shkambijt.

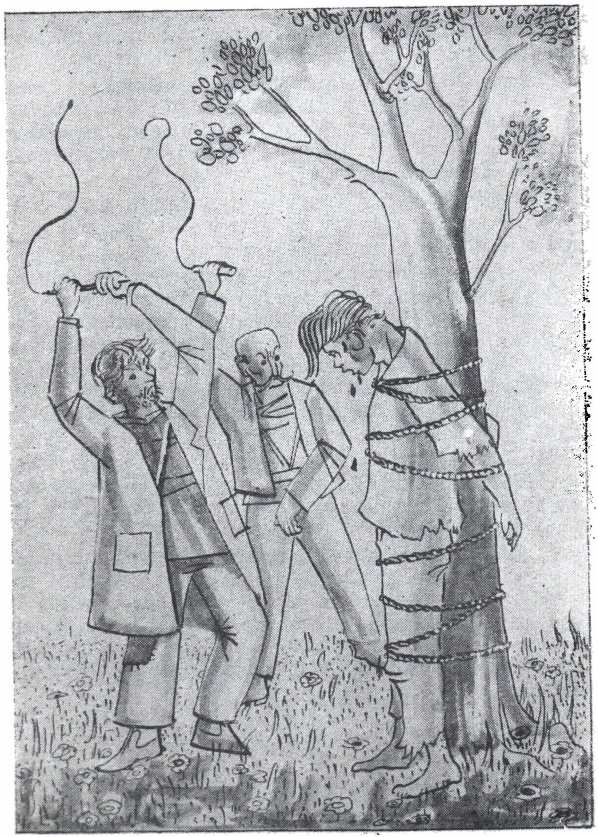

— Po, atëherë, a kaq na e muerën zemrën këta bulbrreca?

— Kaq, sa me u turpnue !

Edhe, kur shofin se janë kah duen me çue me e varë edhe Shpendin, oh, oh, oh, oh, oh, oh, oh, çka ngjan me xhelatët dhe zotnijt e tyne ! . . . Oh, oh, oh, oh, oh, oh, ! . . .

Ai, që luente me bjeshkë, t'iu ngjet nji nga nji xhelatëvet e i gjuen aq larg, sa mos me mbërri as plumbi i pushkës. Ai që i ndizte flakë shkambijt, nis me lëshue aso hukamësh, sa, për nji kohë të shkurtë, marrin flakë të gjitha kështjellat e pallatet.

Lirohet Shpendi. Lirohen robët e zanun. Edhe çfarë sulmi nis kundër zotnijve të qytetit ! . . . Mos me gjetë kund birë mini me u mshefë.

— Amnon! — virrin zotnijt. — Vetëm jetën falnani. Por jeta e tyne me at ditë merr fund. Tash robët marrin gjithë qytetin në dorë. Mbi pallatet dhe kështjellat e atij qyteti, ku deri atëherë kishin value flamujt e tiranis, tash fillojnë me value flamujt fitimtarët të robëve kryengritës, të të vuejtunve. Në çdo skutë të qytetit nisë me u ndëgjue kanga e fitores, kanga e të drejtave dhe e barazis në mes të njerëzvet.

Mu tash, Shpendit i duhet me u kthye, me lanë qytetin. Në çdo mënyrë përpiqen me e ndalë, të gëzohej edhe ai me ta. Mirëpo, nuk kishte mundsi. Domos i duhej me u kthye.

Si i blen do cirilaka, filikaça, frushka e do simite me iu çue si dhurata shokve të tij, barijvet, falet me tre shokët, të cilët aq mirë iu kishin gjetë nëpër beteja të ndryshme, falet edhe me robët ngadhnjyes, tue iu premtue se nuk ka me i harrue sa të jetë gjallë edhe merr rrugën për atje prej kah kishte ardhë, për në Grykën e Pishtahut.

XXI

ZOGU KANGTAR, FËMIJT DHE SHPENDI

Dy fëmij kishin zanë nji zog kangtar.

Sa mund e shtrëngojshin mos me u ikë. Dojshin me e çue diku: në kafaz. Atje do t'ia ndëgjojshin me shum andje kangët e tija.

Dojshin me e largue prej liris së fushës e të pyllit. Dojshin me ia ndalë kangën e gëzimit.

— Xër ! — Xër ! . . .

Qante zogu i robnuem. Lotët i shkojshin si fëmij. Kurse fëmijt kënaqeshin, kënaqeshin. Kujtojshin se po tojshin fare ankimet e tija.

këndon, se po këndon për dëshirën e tyne. Nuk ia kup-

— Oh, sikur edhe nji herë t'isha i lirë ! . . . Do ta kisha puthë çerdhen, ku linda i lirë, fushën dhe pyllin, ku u rrita i lirë ! . . . Oh, sikur edhe nji herë t'isha i lirë ! . . .

Qahet dhe ankohet zogu kangtar.

Mirëpo, fëmijt as nuk e kuptojshin, as nuk e lirojshin.

Aty pari bjen Shpendi. Ndëgjon zanin e zogut kangtar. Kupton edhe ankimet e tija.

— O ju fëmij të mirë ! — i thërret Shpendi.

— O hoja ! — i përgjigjen.

— Çka keni nxanë ashtu, oj ?

— Nji zog.

— Po, ku doni me e çue ?

— Në kafaz, — përgjigjen fëmijt. — Atje do të na këndojë dhe do të na kënaqi.

— Mirë, o fëmij të dashtun, por a po e kuptoni çka âsht tue thanë ? . . .

— Po këndon.

— Jo, ai zog nuk âsht tue këndue, por, tue u ankue dhe tue qa. Unë jamë tue ia kuptue vajin dhe ankimet e tija, sepse unë kuptoj gjuhën e zogjvet. Ndëgjoni çka âsht tue thanë i ngrati: „Oh, sikur edhe nji herë t'isha i lirë!... Do ta puthsha çerdhen, ku linda i lirë, fushën dhe pyllin, ku u rrita i lirë!... Oh, sikur edhe nji herë t'isha i lirë!..."

Mirëpo, ku me iu mbushë mendja fëmijvet!... Ata kishin vendosë me e bâ të vetën: me e çue në kafaz.

— O fëmij të mirë, — i lutë Shpendi, — lironje kangëtarin e pyllit se keni me i bâ shum nderë ! . . .

— A e ka mirë ? — pyet njeni tjetrin.

— E ka mirë.

— A e lirojmë ?

— E lirojmë.

Të dy fëmijt lirojnë zogun kangtar. E ai, përrrr, tanë i gëzuem fluturon e bjen mbi nji pip thane.

Menjiheri ia nisë kangës.

Shpendi u jep fëmijvet nga nji cirilak edhe vazhdon rrugën.

Kështu, ndërsa zogu i liruem ia thonte kangës mbi pipin e thanës, dy fëmijt u bijshin cirilaqevet.

XXII

GALOSHI, BARDHOSHI E TRUMOSHI

Tevona, Shpendi kishte kalue shum rrugë. Qytetin e kishte lanë, hy, kush e din sa larg. Hap mbas hapi, gjithnji po i afrohet Grykës së Pishtahut. Hecte. Pa ndërpré hecte. Çka nuk shifte rrugës !... Çka nuk ndëgjonte !...

Tue kalue nëpër nji katund, qe do fëmij kah luejnë me nji klysh të zi bushtre. Çka nuk i bâjshin !... I bijshin me gurë. E kapshin me shtaga e e hudhshin në gjiri. E' ai përpiqu me dalë, përpiqu. Prap ata kape e përplase për gjiri. Tanë që dridhej klyshi i mjerë prej mundimit.

— Po, çka po bani ashtu, bre trima ? — i pyet Shpendi.

— Po luejmë.

— E çka âsht ai ?

— Klysh.

— A ban me ma falë ?

— Me çka me luejtë mandej ?

— Qe, po ju jap nji cirilak, veç ma jepni !

— A t'ia japim ?

— Po ia japim. Tjetrin e gjejmë mejherë. Bushtra i ka bâ shtatë.

Shpendi iu jep nji cirilak, merr klyshin e zi edhe niset.

Tue hecë rrugës, qe edhe dy fëmij tjerë. Kishin marrë nji klysh të bardhë e sa mund e mundojshin. E gjuejshin stapalak me shtaga. Mandej kapshin, e lëshojshin prej ure n'ujë. Shpirtin dojshin me ia nxjerrë. Ai qaj prej dhimbjevet, ata qesh, qesh.

— Po, çka po bani ashtu, bre trima ? — i pyet Shpendi.

— Po luejmë.

— A lojë âsht kjo, a ?

— Lojë, po çka ?

— A ban me ma falë mue at klysh ?

— Me çka me luejtë mandej ?

— Qe, po ju jap nji cirilak, veç ma jepni !

— A t'ia japim ?

— Po ia japim. Tjetrin e gjejmë mejherë.

Shpendi u jep nji cirilak, merr klyshin e bardhë me vedi edhe niset.

I bâhen dy klyshë.

Njanin e shtje nën njanën sjetull, tjetrin nën tjetrën.

Tue hecë rrugës, qe edhe do fëmij. Kishin zanë nji klysh të vogël e nji maçorr të madh e kah i shtijnë me

u rrokë. Klyshit të vogël i shkonte skurrë gjaku fytyrës e trupit prej thojve të mëdhaj e të mprehët të maçorrit. Gati ia kishte nxjerrë syt.

— Po, çka po bani ashtu, bre trima ? — i pyet Shpendi.

— Po luejmë.

— Me çka ?

— Qe, me këtë klysh e me këtë maçorr.

— Ani, po cili âsht mâ i fortë ?

— Maçorri, shifja thojt, shifja !

— Paj klyshi qenka shum i vogël, bre ! — u thot Shpendi. — Çka ka me i ba gjithë atij gollovi ? . . .

— Ndashtë !

— A dini çka ?

— Hê !

— A ban me ma falë mue at klysh ?

— A nuk po e shef se po na vyen ?

— Qe, po ju jap nji cirilak, veç ma jepni !

— A t'ia japim ?

— Po ia japim. Klysh gjejmë, cirilak nuk gjejmë.

Shpendi u jep nji cirilak, merr klyshin me vedi e niset.

I ban tre klysh.

Njanin e shtjen nën njenën sjetull, tjetrin nën sjetullën tjetër. Kurse të tretin e ven në qafë.

Hec, hec. Hec, hec.

Dikur mbrrin në Grykën e Pishtahut.

Kur hŷn në kasollë, çfarë fjalësh han prej Ugurzezës ! . . . I matet edhe me i ra. Mirëpo, Shpendi mbrohet me duer të mos ia ngjesi kund lograça. Ani kur ia shef klyshët ! . . . Uh, kur ia shef klyshët ! . . . Mendët duen me e lanë. Por, çka të bante? Tash Shpendi ishte rritë. Nuk ishte tjetër ai cilimoni i dikurshëm. Menjiheri merr e u qet tamël. Të parit ia ngjet emnin Galosh, të dytit Bardhosh, të tretit Trumosh.

— Galosh ! — Bardhosh ! — Trumosh ! — i thërret Shpendi. E ata turr mbrapa tij, sepse secili kishte mësue

emnin e vet. Luejshin bishtin e i këcejshin Shpendit mbi shpinë, në qafë e kahmos trupit. Kurse prej Ugurzezës ikshin, si prej gjarpnit. Syt nuk dojshin me ia pá. Ajo nuk ua lente vendin tue i ndjekë me lograçë. Vendin nuk ua lente.

Mirëpo, atyne aq u bante. Ata rriteshin, dita më ditë rriteshin e bâheshin përherë mâ të mëdhaj e mâ të fuqishëm, me ia ngjitë edhe ujkut me e shqye, me e bâ copa-copa.

XXIII

ANMIKU I VJETËR, UJKU DELENGRANËS

Nji ditë prej ditësh, Ukurzeza zgjon Shpendin heret. Edhe mâ heret se ditve tjera. Sa kishte nisë fesku.

— Çohu, u bâ dreka e pa i lëshue delet!

Shpendi çohet, vishet edhe del e i nxjerrë delet prej torishtës me u grahë e me i qitë në fushë.

— Galosh, Bardhosh, Trumosh! — ndjell qent me i marrë me vedi, si për ditë. Kambën nuk e luente pa ta.

Mirëpo, Ugurzeza nuk do me ia lëshue at ditë. Jo, nuk don me ia lëshue at ditë. Ajo don me i mbajtë në shtëpi. Kush e din pse!... Kurse Shpendi nuk ngulë kambë, t'i marri me veti, sepse donte me ia çue fjalën në vend gogës.

Edhe, si del me dele në ledina, shif çka ban Ugurzeza: Galoshin, Bardhoshin e Trumoshin, i mashtron, i mashtron e i mbyll në shtatë dryna. Në shtatë dryna të mëdhaj, mos me mujtë askush me i çelë.

— Ehe, — i përdhunon Ugurzeza. — A ju bana mirë?... A ju bana mirë?... Tash delni në muejshit!... Ehe!...

Kurse Shpendi, pa i shkue mendja se do t'i kërcnohet farë rreziku, u rrin delevet përpara

Kur, oh fatkeqsi!...

Pa pritë pa kujtue! — i del përpara ai anmiku i vjetër, Ujku Delengranës edhe ia pret me zâ të vrazhtë e krenueshëm:

— A jeee tiii Shpeeendiii?

— Po.

— Mos të frigohen delet se me ty kam punë !

— Me mue ?

— Po, me ty edhe me kurrkend tjetër.

— Çka ke me mue, o ujku i malit ?

— Kam që sot të ka ardhë dita e dekës edhe kam me të ngranë.

— Me më ngranë ? ! . . .

— Po, po, me të ngranë.

— Pse, o ujku i malit ?

— Qe sepse: sot, mu sot, janë mbushë rrafsh pesëmbëdhetë vjetë, qyshse unë të kam çue te Plaka Ugurzezë me të rritë. Jarani të madhe kam me at plakë! A po sheh qysh ma ka mbajtë fjalën? Sot pesëmbëdhetë vjetë, rrafsh sot pesëmbëdhetë vjetë, i pata thanë Ugurzezës: „Nëqoftëse kur të rritet Zogu i njeriut e të bâhet pesëmbëdhetë vjeçë, ma qet me e ngranë, unë po ta jap." E jo bektaresha ma paska pasë mbajtë mirë fjalën. Atëherë ke qenë shum i vogël, sa grima. Tash qenke rritë e majë, tamam për gojën teme. Unë jamë ujkë. Mue më ka anda me hangër diçka majmë, kështu sikurse je ti. Unë jam uk, qe ku i kam dhambët e mprehtë me ta ngjitë e me të ngranë!

— Po, i kujt kam qenë, o ujku i malit?

— I Bardhec Shpendit prej Arrnjeti, katund jo mâ larg se dy sahat prej këtuhit.

— I Bardhec Shpeeendiiit?!...

— Po.

— Prej Arrnjeeetiii?!...

— Po.

— Si kam ra në dorën tande?

— Puna ka qenë kështu: baba yt dhe nana jote, Bardheci e Ajkuna, kishin shtatë çika pa asnji djal. Nji ditë prej ditësh, Bardheci lëshon delet edhe, pa pritë, pa kujtue! — i humbin sysh prej mjegulles. Dal unë si ujk edhe e shof tue i kërkue. Bile isha shum i untë, mu sikurse sot. E pyes: „Çka të ka humbë? Çka kërkon?". E ai më përgjigjet: „Më kanë humbë delet. Kah t'i lypi? Ku t'i gjëj?" Unë, si ujk i zotnohem se kam me ia gjetë, por me kusht që të ma jepte atê, që i kishte lindë at ditë në shtëpi. E ai ma jep besën se po. Sepse kujtonte mos i ka pjellë Molla, e unë po ia kërkoj viçin e saj. Kurse ai që pat lindë at ditë në shtëpin e Bardhec Shpendit, ishe ti. Shum herë

kam qenë n'at katund. Bile tash së fundi iu kam pré pesë lopë në fyt e tre gomarë. Edhe kështu, pra, ka qenë puna. A more vesh?

Eu, thot vetëmevedi Shpendi, si paska pasë qenë jeta ime. I kujtohet ajo natë te Lulash Daka i Frashnjetit. I kujtohet ai Bardheci, që ia kishte ngulë syt e nuk ia ndante. I kujtohet gjithçka i kishte folë, gjithçka i kishte tregue. Ai paska pasë qenë baba im, thot Shpendi. Ai. Unë n'Arrnjet paskam nanë, babë e motra!...

— Mirë, o ujku i malit, a ban me më ngranë nji ditë tjetër?

— Jo, nuk ban!...

— Atëherë, a i ke dhambët e mprehtë?

— I kam dhambët e mprehtë. A ka ujk që nuk i ka dhambët e mprehtë?

— Po nji gjâ tjetër?

— Hê!

— Mbasi sot paskam me i dhanë fund jetës ime prej dhambëve të tu, a ban veç pak me hypë mbi at lis sa të përfalem me këto vende, ku u rrita?

— Ban. Si nuk ban?

— Shpendi hyp pat, pat, pat, maje lisi, që ndodhej aty afër, edhe ia nis e thërret me tanë zanin:

— Ujt, Galosh!... Ujt, Bardhosh!... Ujt, Trumosh!...

Nuk ndëgjonë.

— Ujt, Galosh!... Ujt, Bardhosh!... Ujt, Trumosh!...

Tash ndëgjojnë.

Me të gjitha forcat që kishin, thejnë të shtatë drynat e mërthehen me turrin mâ të madh kah Shpendi.

Kur mbërrijnë, çka me pá?!...

Ujku Delengranës, i cili ishte ulë galuc, kah pret Shpendin të zbritte prej lisi, me e ngranë.

— Tej, Galosh!... Tej, Bardhosh!... Tej, Trumosh!...

Ndërsen qent n'Ujkun Delengranës.

Çfarë vigma e sulmi ngjanë?!... Me mbetë pa mend. Të tre qent ia qesin rrethin Ujkut Delengranës e t'i gjuhen me shpejtsin mâ të rrufeshme, ta bâjnë tanë copa-copa.

Mandej zbret Shpendi prej lisi. Tanë i gëzuem përqafon qent, mbledhë delet edhe niset për në shtëpi.

Si mbërrin ia tregon gogës ngjarjen.

— Ku, gogë, po hajde ta shohim at vend! — i thot Ugurzeza.

Shkojnë, ku ishte coptue Ujku Delengranës.

— Uh, gogë, këtu paska pasë dashtë me të ngranë! — Uh, gogë! — e tinëz Shpendit ulet e kap nji dhamb, dhambin e helmuem t'ujkut.

Kthehen.

Në mbramje kur bijnë me fjetë, Ugurzeza ia shtjen Shpendit dhambin e helmuem t'ujkut nën të shtrueme.

Kur, oh fat i zi!....

Si bjen Shpendi me fjetë, vdes.

Mu në mes të natës, kur shef Ugurzeza se qent janë fjetë, nxjerr Shpendin e vdekun dhe e vorrosë.

Të nesërmen, prit qent se po i thërret i oti, prit se po i thërret i zoti, nuk ka. Shpendi kishte vdekë e vorrue.

Çohen Galoshi, Bardhoshi e Trumoshi e kërkojnë Shpendin. Dalin fushës, malit, rrahevet, lugjevet, bërtasin, lehin.

Por, kot.

Ndërkaq, tue marrë erë, tue marrë erë, i bijnë në shêj. Ia gjejnë vorrin. Ashtu, që të tre qent besnikë, njani ulet te kryet e vorrit, tjetri te kambët, i treti në mes edhe nisin me qa, me kthiz. Çfar vaji bâjnë qent për Shpendin e vdekun!... Me derdhë lot gur e drû.

Mirëpo, çka të bâjshin?... Asgjâ nuk kishin çka të bâjshin!... Kur, „Ka!... Ka!...", ndëgjojnë brimën e nji korbi.

— Çka âsht tue thanë? — pyet Galoshi.

— Me gjakun tim mundet me u ngjallë ai i vorruem!. Gjaku im âsht hilaç, që ngjall të vdekunit!...

Përgjigjet Bardhoshi, i cili kuptonte gjuhën e korbit.

— Çka po thue, o korb? — Vitu[1]) edhe pak e tregona! — Vitu edhe pak e tregona!

— Me gjakun tim mundet me u ngjallë ai i vorruem!. Gjaku im âsht hilaç, që ngjallë të vdekunit!...

— Nuk po të ndëgjojmë!... Nuk po të ndëgjojmë!..

Korbi, tue u afrue, tue u afrue t'u tregojë, t'ia ngjet Trumoshi me at shpejtsin e tij si t'erës, ia hjekë kryet edhe, me gjakun e tij, stërpikë vorrin e Shpendit.

[1])avitu

Kur, oh mrekulli!...

Dheu nis e ngrin. Del Shpendi. Ngjallet Shpendi e bâhet pa asnji të keqe. Menjiheri i bjen ndërmend kush ia kishte bâ të ligën, kush ia kishte dashtë vdekjen. Tani edhe gjuhën e shpezëvet nuk e kuptonte tjetër. I kishte humbë pupla e kuqe. Ndoshta kur ka hypë mbi lis, ia ka marrë era. Kush e din!...

Si çohet, pikë së pari, shkon e gjen do rrëshinë pishe. Mandej, së bashku me Galoshin, Bardhoshin e Trumoshin, shkon e ia ngjet Plakës Ugurzezë si majmunit, e lidh kuk për trup të nji lisi.

— Aaaa! gërthet zemërliga.

— Kadal! — ia pret Shpendi. — Prej së keqes, vjen e keqja, kadalë! — edhe e lyen mirë me rrëshinë të pishës e ia shtjen flakën.

Për nja disa herë bërtet Ugurzeza „aaa, aaa", por së shpejti kthehet e bâhet thëngjill. Gryka e Pishtahut mbetet pa at shtrigë. Sa gëzohen njerzit, kur ndëgjojnë për vdekjen e saj. Vetëm ujqt derdhin lot prej dhimbje. Ata vendosin mos me e lanë kund të gjallë Shpendin. Mirëpo, ai, jo vetmë që ishte bâ vetë i fortë e guximtar, por, n'anë tjetër, i kishte shum të fortë edhe Galoshin, Bardhoshin e Trumoshin.

Le të dalin ujqit!...

XXIV

THESARËT NË KASOLLË

— Me Ugurzezën, që më qiti të më coptojë bisha mâ gjaksore e malit, ujku, u mora vesh. Po, mâ së miri u mora vesh. Por, tash më ka mbetë me u matë me diçka tjetër: me taramadat shtatgojsha e me shauretat me tri krenë e katërdhetë kambë, që janë të ndrymë n'ata qilerë. Moti kam dashtë me i pá si janë e çfarë forcash kanë. Por, ajo zemërligë gjithnji më frigonte prej tyne. E unë strukesha, strukesha si nji lepur i vogël, që frigohet edhe kur ban diçka vëzh-vëzh. Medoemos më duhet me i provue forcat e mija me forcat e tyne. Edhe të shofim kush del mâ i fortë. Më pat thanë ai peshkatari plak se kur të jesh mâ guximtar e drynat e atyne qilerëve t'i thejsh me dorën tande, ke me pá çfarë përbindëshash ka mbrenda. Tash beli do t'i shof. Ose unë, ose ata. — Tej, Galosh!... Tej, Bardhosh!... Tej, Trumosh!...

Ndërsen qejt.

Galoshi, Bardhoshi e Trumoshi currojnë veshët e vetëm shiqojnë drejtimin kah me sulmue. Kurse Shpendi, fap then të shtatë drynat edhe, prej pragjeve të dyerve, nis e bërtet me të madhe:

— Hej, ju taramada me shtatë gojë e ti Shaureti me tri krenë e katërdhetë kambë, delni nji herë se me ju kam disa fjalë!...

Nuk ka kurrfarë përgjegjje.

— Delni, pse nuk bëzani?!... Në çfarë skutulliqesh jeni mshefë sikurse mini, a?... Delni!...

Prap qetsi, heshtje.

Hyn mbrenda. Kur, çka me gjetë se?... Plot gurë të çmueshëm, ar, diamantë, plot çeberre me djath, tëlyen, pekmezna, reçelna e çkamos, çkamos ushqime e gjana tjera të çmueshme. Me u habitë.

— Ah, koprracja e keqe! — thot Shpendi. Të gjitha këto të mira paskan pasë qenë, e vetëm me bukë melekuqe e lang kemi regjë barkun! — Ah, koprracja e keqe, o!

Hallakatë testeqevet, skutavet. Gjen vetëm gurë të çmueshëm e ushqime, çka të duesh.

Pikë së pari merr do blyda e u qet qenvet me ngranë sa të duen e çka të duen. Han edhe vetë. Mandej merr e i djeg të gjitha ato sendet e hatashme t'atij qelerit ku flejshin. Mbush tarrçukun dhe nji palë duq plot me gurë të çmueshëm edhe, së bashku me Galoshin, Bardhoshin e Trumoshin, niset për Arrnjet, të gjej prindët e farefisin e tij.

Tash merrni vetë me mend çfarë gëzimi bâhet n'Arrnjet, kur mbërrinë Shpendi e takohet me nanë, babë, motra e farefis.

FJALORTHI

aftim-i — fllad i mprehtë i mëngjesit
ahishtë-a — pyll ahesh
almise — vegla bujqsije, mjeshtrije
arashkë-a — lloj rrepe
arraz-i — pyll arrash, arrnjet
arrnjet-i — pyll arrash, arraz

baritë (me) — me kalue kohën kot, tue hecë
bërllimë-a — zani i shtâzëve
bishtkuqe-ja — zog i vogël, që jeton mëpër bira ledhesh
bilashnjok-u — filizat që lëshon në pranverë trungu i lisit të premë
brimë-a — piskamë, vilikamë, shurukamë
boboreshë-a — lloj mize përdhecke
bucë-a — copë dheu, plis dheu
bulshit — nofullat
bregcë-a — zog sa mullêja, me ngjyrë të gjelbërt, rrnon brigjeve
brufullue (me) — me dalë me shumicë të madhe, brufulloi bari
bushtër-a — kudër, kuçkë, shakë, femna e qenit

cimcimue (me) — me cicërue
cirilak-u — lloj fyelli me pip e i shkurtë
cucrrakue (me) — me u mbledhë, me u strukë prej frige
cull-i — fëmi i vogël, camërdhok, mec
cupullak — cullak, lakuriq

çfurk-u — gjarpën gati nji metër, i murrmë e shum helmues. Populli beson se ka dy krena
çongël — çakël, dosido (me ia ngjitë çongël)
çufërr-a — kaçubë

çupurliqe-ja — zog dervish, me ngjyrë si të trumcakut e me nji kaçul në krye

çutërr-a — prrue i vogël, potok, prroskë

dajllore — e zoja, guximtare

dakol-i — i fortë, trim

dorgje-ja — anë uji me dy rrfanë

dhijare-ja — rrugë e ngushtë dhish nëpër shpate malesh.

erbabë — grue e zellshme, shpinake, natare

fajkonë-a — shpend i madh, që i çel zogjt bjeshkëve të nalta

feksue (me) — me zdritë

fjollë-a — fqollë, tubë, shillungë

frashnjet-i — pyll frashnesh

frushkë-a — lloj thike

ftrrê-ni — bora e grumbullueme nga era

galuc — popçik,

gëzhollë-a — rosë shum e ligë, âsht ligë si gëzholë

gollov-i — ukubet, kaba, tepër i madh

gogallë-a — e thatë, asht e lëkurë, korubë

golijat-i — div

gracele-ja — idhnake e shum e shpejtë

gulçue (me) — me lakmue për së tepërmi

guxhullum — guxha, topthi; guxha e shtagës

gjitare-ja — bagti që jep tamël, tamlore

herak_e — i (e) hershëm

ind-i — filli që mbush drugzën, që i shkon për trup pelhu.

janxhik-u — strajcë prej lëkurës së dhis, e përdorin barijt për bukë, tarçuk

kaçubet-i — sokol, skyfter

kakudë-a — lloj barishtje e idhët

katanë-a — e madhe, e fuqishme

katik-u — lloj medalje e vjetër

këndellë (me u) — me u përtri, me iu kthye shëndeti, me u kthjellë

kiciribë-a — zog i vogël kangtar, rrnon luginavet

kolik-u — kodër e vogël, kodrec

kondor-i — shpend shum i madh, ngjitet edhe deri në 7000 m. në qiell

kovatë (me) — me hangër shum, me rrasë në të gati, goga-goga, ku të gjejë.

kreshpërue (me) — me ngatrrue

krrutë-a — shtagë me dorëz të kthyeme

kuk — pizatshëm, shtrëngueshëm, kanë lidhë kuk

kukubec-i — hurrubet, që e vejnë në kopsht të trembën shpezët damtore

kumllojshin — kumbojshin, ushtojshin

kumtar — askund, mos me e lanë në kumtar, mos me i lanë kurrkund vend.

kuspull (kruspull) — i mbledhun rrathë-rrathë, i mbledhun lamsh

lakuriq-i — zogu i natës (sisor i rendit të Kiropterëve, me krahë të veshun me lëkurë), i ngjan miut

laraman-i — lloj zogu, me pupla të larme.

laraskë-u — grizhël, sorrë

laritej — bante lajka

latue (me) — me gdhendë

latushë-a — lloj sopate për dru, naxhake e vogël e zdrukthtarit

lbyrë (me u) — të marrun sysh, më janë lbyrë syt prej dritës së fortë.

lik — mu, taman, rrafsh

lograçë-a — lloj krrabe për magjatore, me hjekë e vû saçin

lulkatujë-a — lloj bime e pranverës

llokatiq-i — tamël i tundun, i marrun maze

llubinë-a — mish i terun e i pabamë rrype

madergonë-a — kakindël

miklue (me) — me e maklue, me marrë me të mirë, fëmijt duhen miklue

malotë-a — gujë e madhe, japonxhë barijsh pa mangë

melekuqe-ja — bimë me të cilën bâhen fshisa, bukë melekuqe, e ligë, e pakurrfarë shije.

mënji — posa

mështekë-a — lloj druni

milc-i — bimë me erë shum të mirë

micrrue (me) — me hangër kapak, nazelisht

mllizë-a — mulleja, shpend i murrëm e me sqep të verdhë

mollok-u — copë e madhe bore, grumbull
mrekë-a — pyll i dendur
muranë-a — grumbull gurësh që ngrihet atje ku âsht vra nji njeri
natare-ja — erbaibe, shpinake, e zellshme.
pashtrak-u — vend i kullotës mbrenda kufinit të nji bajraku
patalik-u — policë enësh
përgjeratë-a — përbindësh
përkillë (me) — me përqeshë kend, me vû në lojë
pingullue (me u) — me u lodhë, molisë
pishkullue (me) — me i folë kujt në vesh
bishtuk-u — rrem pishe i ndezun (përdorej në vend të fitilaçit me bâ dritë natën)
plajë (me u) — me u randue, me u varë degët prej bore
pllymëz — rrjetë për të zanë peshq nëpër këneta
putan-i — dash pa brina, shytan
qeler-i — sobë e vogël katundi, sobë fjetje
qindpaq-i — lloj monedhe shum e vogël
roshan-i — dash me katër brina
rudac-i — bar kullose, bar rude
rushi-ja — përvojë, eksperiencë
saruzhz-a — lloj bari shërues
sjeçe-ja — përtekë barijsh
soditë (me) — me pá, me shique në nji horizont mâ të gjanë shiqimi.
stapalak — me u gjuejtë shtagën rrëshqit për tokë
sutak-u — rrashtì i krés, kafka
syllitë (me) — me ia ngulë kujt syt, me vemendje; me bisht të synit.
shalakuqë (me u) — me u kuqë vegësh prej zjarrit
shamikuqe-ja — zog i vogël, puplat e krés i ka të kuqe, të korrizit të zeza; në dimën jeton aravet
shauret-i — hije, lugat, gogol
shkemë (me) — me çelë tokën, rrahun
strofak-u — çerdhe egërsinash të malit, e gjes së malit, strofull
shulla-ni — vend që e rrok dielli
testek-u — skutulliq
tetrec-e — budalle, kokëtrashë, kokëtule

tire-ja — pe i tjerrun leshi a pambuku
tirit-i — lloj çervishi
tolegal-i — lloj shpendi
tymen-i — filli për së gjati i përhurës s'endun
turrec-i — turtull

ugurzezë-a — femën e keqe, që sjell fatkeqsi

xarnavel-i — i panjerzishëm
xehrohet — helmohet, dëshprohet
xinxare-a — e shpejtë, e lëvizshme

vilikamë-a — bërtimë, shurukamë

zemërnik-u — guximtar, trim
zgalë (me) — me u hapë moti. me u kthjellë
zgataraqë (me) — me e zgidhë foshnjen prej mënelash
zgurojë-a — plasë e madhe lisi a shkambi

zhdê (me) — me rrafë për së tepri

xhelit-i — shtizë, heshtë

shvoshë (me) — me qërue (misrin) me xhvoshë misrin

PËRMBAJTJA

	Faqe
Lindja e Shpendit	3
Zogu i mjeriut	14
Bishtikuqja Xinxare	19
Lugjet e verdha	23
Plaka Ugurzezë	27
Nana e pyllit Erëmira	31
Qeleri i hatashëm	37
Vetmija	41
Bariujt thërrasin Shpendin	46
Turrecja	50
Sqepkuqi	52
Plaku i liqenit	54
Nata në Frashnjet	59
Shpendi, zogjt e Harvakushës dhe gjarpni	64
Pupla e kuqe e thesarët	68
Kabiliku i trimnis	72
Bolla në livadh	76
Gjin Xhelati me shërbëtorët e tij	80
Mrika e vogël	85
Kryengritja e robëve	88
Zogu kangtar, fëmijt dhe Shpendi	93
Galoshi, Bardhoshi e Trumoshi	96
Animiku; i vjetër, Ujku Delengranës	101
Thesarët në kasollë	107

REXHEP HOXHA

LUGJET E VERDHA

Redaktori teknik

SKENDER HOXHA

Korektor

FEHMI SPAHIU e NAZMI SAHITI

Tirazhi 2.000 copë

'U shtyp në gusht 1959 në shtypshkrojën e Sipërmarrjes gazetare-botuese „RILINDJA" — Prishtinë